

DOI: 10.47743/jss-2021-67-2-1

Fundamentele juridice de drept privat ale noțiunilor de domiciliu și reședință obișnuită a persoanei fizice

Civil Law Fundamentals for the Notions of Domicile and Habitually Residence of the Natural Person

Bianca Maria Carmen Predescu¹

Rezumat: Domiciliul și reședința obișnuită a persoanei fizice sunt noțiuni de drept privat, cu o largă aplicație în dreptul intern și european, ce privesc statul personal. Cei doi termeni juridici sunt puncte de legătură în dreptul internațional privat, alături de cetățenie determinând legea aplicabilă persoanei fizice. Fundamente de ordin juridic, social, politic, economic și moral stau la baza fiecăreia dintre cele două noțiuni, aceste fundamente fiind mereu în corelație cu evoluția societății, în fiecare perioadă istorică dată. Reședința obișnuită a persoanei fizice are și fundamente de drept european, cum sunt principiul subsidiarității, al legitamelor așteptări și al efectivității, fiind o noțiune strâns legată de cea de cetățenie europeană și libera circulație a factorilor de producție, cărora le dă conținut. Pentru Statele membre ale Uniunii Europene, reședința obișnuită a persoanei fizice se alătură cetățeniei persoanei, ca un al doilea punct de legătură folosit în determinarea legii personale, în detrimentul domiciliului. Cartea a VII-a din Noul Cod Civil dă curs acestei noțiuni în soluționarea raporturilor cu element străin, noțiunea fiind întâlnită și în cuprinsul reglementării de drept intern, în forma literală de „locuință”, termen folosit în locul celui de domiciliu. Evoluția actuală a societății susține ca fiind potrivite alegerile legiuitorului național și european pentru soluțiile cetățenie și reședință obișnuită, în timp ce, la nivel internațional noțiunea de domiciliu își păstrează validitatea folosirii curente.

Cuvinte-cheie: domiciliu; reședință obișnuită a persoanei fizice; fundamente juridice, sociale, politice, economice; principiul subsidiarității, al efectivității și legitamelor așteptări; reglementare juridică; raporturi de drept internațional privat; Noul Cod Civil.

Abstract: The domicile (home address) and the habitual residence of a natural person are two civil law notions with a broad application in both Internal and European Laws with regard to the personal law. They are liaison points in Private International Law alongside the notion of citizenship and, thus determine the applicable jurisdiction. Fundamentals of a juridical, social, political, economic and moral nature lay at the basis of each of the two notions, and these fundamentals are always in correlation with the society's evolution, in each considered historical period. The usual address of residence of a natural person has its fundamentals also in European law, such the principle of subsidiarity, the legitimate expectations and effectiveness, therefore, it is a notion that

¹ Profesor univ. dr., Universitatea din Craiova, Facultatea de Drept, email: biancapredescu@yahoo.com

is closely tied to the European citizenship and to the free movement of goods, of persons, of services, of capitals, and to which it provides content. For the European member states, the habitual residence of a natural person is, next to the person's citizenship, the second point of liaison in determining the applicable law and jurisdiction, in determining the personal law, which is detrimental to the person's home address. The 7th Book of the New Civil Law takes this notion into account in resolving the cases with a foreign element, which is found in the body of the Internal Civil Law regulations, namely, as „house”, a term that is used in lieu of the Domicile (Home Address). The current evolution of society, positively supports the choices made by the national and the European law makers for the solution of the citizenship and usual residence address, while at the international level, the notion of domicile continues to hold its current way of use.

Keywords: Domicile (Home Address), habitual residence of a natural person, juridical fundamentals, social, political and economic fundamentals, the principle of subsidiarity, legitimate expectations and effectivity, juridical regulations, reports of private international law, the New Civil Code.

Rădăcinile nu reprezintă doar trecutul arborelui ci factorii de supraviețuire
Preafericitul Christodoulos.

I. Despre oportunitatea temei

Teza de doctorat *Fundamentele juridice civile ale punctelor de legătură în dreptul internațional privat* susținută în primăvara anului 1997 în „Sala Albastră” (Aula Magna) a Universității din Craiova dezvoltă o temă pe care mi-am ales-o singură, pornind de la ideea valorii absolute a unor termeni și situații juridice care s-au impus, de-a lungul secolelor, ca piloni ce stabilesc o relație quasi-perfectă între un raport juridic și un sistem de drept, ceea ce le dă forța de adevăr de necontestat, indiferent de spațiu și timp. Am continuat studiul prin publicarea cărții *Fundamentele normelor conflictuale*² și, chiar dacă am produs un „rău intelectual” generațiilor de studenți care au lucrat cu mine, am inclus, ca secțiune distinctă, studiul fundamentelor diferitelor soluții conflictualiste în tratatul de drept internațional privat³, considerând și azi că este o lectură necesară și utilă formării gândirii tinerilor juriști. Intrarea în vigoare a Noului Cod Civil, cu precădere reglementarea din Cartea a VII-a mi-a dat prilejul de a reflecta asupra raportului dintre stabilitate și noutate în norma juridică și a schimbărilor survenite în reglementarea juridică, date de globalizare și integrarea europeană, dezvoltarea noilor tehnologii și informatizarea activității curente a omului, a societății în ansamblul său.

² B. M. C. Predescu, *Fundamentele normelor conflictuale*, Editura R.A. Monitorul Oficial, București, 2001.

³ B. M. C. Predescu, *Drept internațional privat*, Editura Universitaria, Craiova, 2002, este prima ediție și Bianca Maria Carmen Predescu, *Drept internațional privat – partea generală*, Editura Wolters Kluwer, București, 2010, este ediția de referință.

Conferința actuală îmi dă prilejul de a continua analiza însemnătății fundamentelor punctelor de legătură, cu precădere din perspectiva reședinței obișnuite a persoanei fizice, sintagmă de drept privat european regăsită în multe soluții conflictualiste, iar preocuparea de a evidenția fundamentele complexe de ordin juridic, economic, politic, social și moral ale celor două puncte de legătură ce conturează tema Conferinței, apare ca fiind un demers bine-venit.

II. Despre domiciliu

Dreptul se adresează oamenilor. El reglementează relațiile dintre oameni în societate, iar societatea este structurată, ordonată într-un anumit mod prin intermediul normelor juridice. Tot ceea ce ne înconjoară este mai mult sau mai puțin normă juridică. Dreptul este instrumentul, mijlocul prin care se realizează ordine în dezordine, iar măsura vieții sociale a fost și rămâne – omul.

Omul intră permanent în raporturi sociale⁴ și astfel se pune problema identificării lui, ceea ce se realizează pe de o parte în raport cu societatea, prin mijloace specifice dreptului civil, iar pe de altă parte în raport cu familia, prin mijloace specifice dreptului familiei. Prin identificarea persoanei înțelegem individualizarea omului, determinarea poziției sale în viața juridică, raportându-ne la societate sau la familie. Identificarea persoanei fizice este atât de interes general, cât și de interes individual, iar necesitatea identificării însoțește permanent individul în viața juridică.

Mijloacele de identificare a persoanei nu aparțin unei singure ramuri de drept. Drepturile personale nepatrimoniale prin care este definită poziția persoanei în societate, țin de ramura dreptului civil, fără ca acesta să însemne că țin în exclusivitate de dreptul civil. Poziția în societate a persoanei interesează deopotrivă dreptul constituțional, dreptul administrativ și alte ramuri de drept. Apărarea acestor drepturi este asigurată nu numai prin mijloace de drept civil, dar și prin mijloace de drept administrativ, drept penal, drept procesual penal. Atributele de identificare a persoanei sunt drepturi personale nepatrimoniale ce privesc existența și integritatea persoanei fizice, identificarea ei și latura personală nepatrimonială a drepturilor de creație intelectuală. Aceste drepturi îmbracă, pe lângă caracterele juridice ale capacității de folosință a persoanei fizice, și caractere specifice, date de faptul că sunt drepturi absolute, opozabile *erga omnes*, inalienabile, imprescriptibile, iar în principiu sunt strict personale, fiind de asemenea generale în sensul recunoașterii lor tuturor persoanelor fizice. Principalul mijloc de drept civil prin care se apără drepturile personale nepatrimoniale este acțiunea în justiție, ce are ca obiect înlăturarea atingerii adusă dreptului subiectiv și repunerea în situația anterioară.

Principalele atribute de identificare a persoanei sunt numele și domiciliul. Cum, dintre acestea, studiul prezent privește doar domiciliul, înțelegem să ne oprim exclusiv asupra acestei noțiuni.

⁴ Noul Cod Civil chiar îi dă o definiție legală, în art. 25 alin. (2), din moment ce prevede că: „*persoana fizică este omul, privit individual, ca titular de drepturi și de obligații*”.

Ca atribut ca identificare a persoanei, domiciliul servește la localizarea sa în spațiu. Domiciliul este o noțiune de drept, o creație a legiuitorului⁵, iar din această perspectivă poate fi privit și ca o abstracție, căci toate ideile sunt abstracții, în mintea omului, dar dincolo de acest înțeles ideatic, domiciliul este și o realitate concretă, un loc în care persoana își stabilește locuința principală. Dintotdeauna sistemul român de drept a operat cu ambele sensuri ale noțiunii de domiciliu, numai că de fiecare dată, el a făcut distincția netă între starea de drept a domiciliului și starea de fapt, a locuirii efective, cum este specific reședinței, privită mai mult ca o stare de fapt, în opoziție cu domiciliul, ce este privit ca o stare de drept și atribut de identificare a persoanei.

În acest sens, Noul Cod Civil, privind omul ca persoană, titular de drepturi și obligații, la art. 87 arată că: „*domiciliul persoanei fizice, în vederea exercitării drepturilor și obligațiilor sale civile, este locul unde își are principala așezare*”. Domiciliul este o stare de drept, fiind supus unor formalități administrative, atât în privința dobândirii, cât și a schimbării lui⁶, fiind unic și primind înțelesul de locuință principală a persoanei, prin raportare la reședință, care dincolo de unicitate, se caracterizează și prin faptul de a fi locuința secundară⁷ a uneia și aceiași persoane fizice.

După cum am observat, în sistemul român de drept, noțiunea de domiciliu are fundamente legale, date de dispozițiile Noului Cod Civil, care continuă cu fidelitate gândirea legiuitorului modern, expusă prin Codul Civil de la 1864, art. 87 arătând: „*Domiciliul fiecărui Român, în cât privește exercitarea drepturilor sale civile, este acolo unde își are principala sa așezare*”⁸, cât și reglementarea dată de art. 13 din Decretul nr. 31/1954 care dispunea: „*domiciliul unei persoane fizice este acolo unde ea își are locuința statornică sau principală*”.

Ilustrul profesor Dimitrie Alexandresco preciza: „domiciliul real al unei persoane este acolo unde ea își are principala sa așezare, adică centrul activității, intereselor, ocupațiilor, legăturilor și afecțiunilor sale”⁹, într-o notă de subsol arătând că un român poate să își aibă domiciliul în străinătate, „consecință a libertăților individuale”¹⁰, după cum și un străin își poate stabili domiciliul în România, chiar dacă legiuitorul vorbea la art. 87 doar despre români, dispozițiile art. 6 din Constituție (1866 n.a.) și art. 16 din Legea electorală din 1884 fiind temeiuri în acest sens¹¹. După cum se observă din reglementarea actuală, cât și cea a Codului Civil de la 1864, legiuitorul consideră că persoana este totdeauna prezentă în domiciliul său, judecată de valoare ce apare ca prezumție legală¹². Din

⁵ D. Alexandresco, *Explicațiunea teoretică și practică a Dreptului civil român, în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*, Editura „Curierul Judiciar”, București, 1906, Vol. I, p. 454.

⁶ A se vedea disp. art. 89 NCC.

⁷ A se vedea disp. art. 88 NCC.

⁸ D. Alexandresco, *op.cit.*, pp. 456-457.

⁹ *Ibidem*, p. 457.

¹⁰ *Ibidem*, p. 457, supra. 2, citând pe Laurent, *Dr. International*, III 263.

¹¹ *Ibidem*, p. 458.

¹² A se vedea în acest sens art. 90 NCC.

această împrejurare decurge importanța domiciliului în dreptul civil și dreptul procesual civil.

În privința domiciliului observăm mai multe specii sau feluri, sistemul nostru de drept distingând între domiciliul de drept comun sau voluntar, domiciliul legal și domiciliul convențional sau ales. Domiciliul de drept comun sau voluntar poate fi definit ca fiind acel atribut de identificare a persoanei, drept personal nepatrimonial care individualizează persoana în spațiu, prin precizarea locului unde aceasta are locuința statornică sau principală și de care legea leagă anumite efecte juridice¹³. Domiciliul legal este acel domiciliu fixat de lege într-un anumit loc, anumitor categorii de persoane, în considerarea ocrotirii acestora. Domiciliul legal este determinat de lege pentru minori, persoana pusă sub interdicție judecătorească, pentru cel dispărut și în caz de curatelă a unei succesiuni. Domiciliul convențional sau ales este o convenție cu ajutorul căreia părțile pot deroga de la efectele normale ale domiciliului. El este locul convenit de părți ca domiciliu, în privința unor operații juridice determinate. Domiciliul ales este reglementat de Codul de procedură civilă și are valoare unei convenții de prorogare de competență în materia procesului civil. Stabilirea, schimbarea și dovada domiciliului persoanei fizice sunt reglementate de lege.

Individualizarea în spațiu a persoanei se face și prin reședința sa. Putem defini reședința ca fiind acel drept personal nepatrimonial ce individualizează în spațiu persoana prin locuința sa temporară, stabilită conforma legii și de care legea leagă anumite efecte. Procedura stabilirii, schimbării și dovada reședinței sunt reglementate prin lege. La art. 88, Noul Cod Civil dă o definiție legală: „*reședința persoanei fizice este locul unde își are locuința secundară*”, iar coroborarea cu dispozițiile art. 91 NCC ne arată că, în înțelesul dreptului intern, reședința este tot o stare de drept, supusă unor formalități administrative, și nu o simplă stare de fapt, considerare dată doar pentru raporturile juridice cu element străin, conform dispozițiilor exprese din art. 2.570 NCC, Cartea a VII-a.

Omul este o ființă socială, regăsindu-l ca membru al diferitelor grupuri sociale istoric determinate. La baza tuturor grupurilor sociale este familia, ce reprezintă grupul social format din persoane unite prin căsătorie, filiație sau rudenie și care se caracterizează prin comunitate de viață și interese, relații afectivo-psiho-logice, morale și juridice. Familia primește un sens restrâns prin care înțelegem un nucleu social elementar ce cuprinde soții și descendenții necăsătoriți ai acestora, cât și un sens larg sau familia extinsă care cuprinde și alte persoane legate prin rudenie. În sens juridic familia desemnează grupul de persoane între care există drepturi și obligații, care izvorăsc din căsătorie, rudenie și alte raporturi asimilate relațiilor de familie. Ea este o realitate juridică, cu o anumită reglementare legală¹⁴. Ca realitate socială, biologică și juridică, familia are importante funcții ce privesc asigurarea perpetuării speciei umane, funcții moral-educative și economice. Raporturile de familie au un caracter istoric determinat. În epoca modernă ele sunt garantate de principiul ocrotirii intereselor copilului, ale căsătoriei și familiei,

¹³ Gh. Beleiu, *Drept civil – Persoanele*, Tipografia Universității București, București, 1982, p. 252.

¹⁴ I. Filipescu, *Dreptul familiei*, Tipografia Universității București, București, 1984, p. 6.

sprijinul moral și material pe care și-l datorează soții, iar în unele sisteme de drept de principiul monogamiei și al egalității dintre bărbat și femeie.

În cadrul raporturilor de familie, instituția de bază este căsătoria, ce reprezintă uniunea liber consimțită între un bărbat și o femeie, încheiată potrivit dispozițiilor legale, cu scopul de a întemeia o familie. Ea este reglementată prin norme imperative ce privesc încheierea, efectele și desfacerea căsătoriei. Efectele căsătoriei privesc relațiile personale nepatrimoniale, capacitatea de exercițiu și relațiile patrimoniale dintre soți. Primele dau conținutul principal al relațiilor de familie, raporturile patrimoniale fiind subordonate finalității relațiilor personale și sarcinilor familiei. Dreptul reglementează numai o parte dintre aceste relații, care dobândesc astfel un caracter juridic, în timp ce relațiile cu caracter moral scapă reglementării, chiar dacă, în substanța lor, în timp, au fost vădit influențate de conținutul legii. Fiecare sistem de drept dă un anumit conținut ansamblului relațiilor personale dintre soți, ele privind de principiu obligația de sprijin moral reciproc, obligația de fidelitate, îndatoriri conjugale, aspecte privind numele și domiciliul soților. Raporturile patrimoniale dintre soți sunt o consecință a relațiilor personale nepatrimoniale. Regimul matrimonial este prevăzut în vederea desăvârșirii căsătoriei ca uniune de persoane întemeiată pe prietenie și afecțiune reciprocă. Sistemele de drept care reglementează căsătoria ca o instituție juridică, dau și o anumită reglementare regimului matrimonial¹⁵.

¹⁵ Cu referire la cele două mari sisteme de reglementare a regimului matrimonial, regimul comunității de bunuri și regimul separației de patrimonii putem aprecia că fiecare pornește de la o concepție diferită. Țările care au adoptat sistemul comunității de bunuri a soților au pornit în întreaga reglementare juridică de la conceptul de familie, uniune conjugală liber consimțită. Ea este valoarea principală ocrotită și este privită distinct de fiecare soț în parte, ca un subiect de drepturi și interese de sine-stătător – familia, uniunea conjugală. Pornind de la această legătură specială, cu caracter esențialmente moral, dar care pentru a fi reală și durabilă în timp trebuie susținută material, s-a instituit coproprietatea devălmașă asupra bunurilor dobândite în timpul căsătoriei. Această modalitate a dreptului de proprietate o întâlnim în cazuri rare și întotdeauna ea are la bază o relație specială între indivizi, ce este dată fie de legătura de sânge între aceștia, fie de căsătorie. Comunitatea de bunuri a soților este menită să susțină material nevoile căsătoriei și unită cu restul reglementărilor speciale cum ar fi suspendarea cursului prescripției extinctive pe timpul căsătoriei, interzicerea vânzării-cumpărării între soți, donații esențialmente revocabile ș.a., dau trănicie relațiilor morale și încredere reciprocă soților. Sistemul comunității de bunuri a soților este specific epocii contemporane, se conjugă cu adoptarea concepției de instituție juridică cu privire la căsătorie și recunoașterea egalității juridice dintre bărbat și femeie și a fost îmbrățișat de majoritatea statelor europene după cel de-al doilea război mondial, ca o cerință a dezvoltării raporturilor sociale. O parte însemnată dintre state, pe considerente de tradiție, religie, cât și pentru argumentele preponderent economice și sociale, fundamentează sistemul separației de patrimonii și împărtășesc această formă de reglementare a regimului matrimonial și în prezent. De această dată, valoarea principală ocrotită este individul, cu toate drepturile și libertățile sale, inclusiv cele patrimoniale. Cântărind între uniunea conjugală și personalitatea individului, diferite popoare au dat întâietate individului privit singular, cu drepturile și interesele sale, considerând că numai în măsura în care acestea sunt satisfăcute pe deplin, implicit și uniunea conjugală va fi ocrotită. Această concepție este un reflex al principiilor economice, satisfăcând interesele individului în contextul dezvoltării industriale și

Reflectând asupra regimului comunității de bunuri și cel al separației de patrimonii, înțelegem cu ușurință că nucleul juridico-moral al fiecăruia este diferit: uniunea conjugală în cazul comunității legale și individul, ca persoană purtătoare de drepturi și interese, privite mai ales sub aspect patrimonial, în sistemul separației de bunuri. Uniunea conjugală și omul privat individual sunt valori morale, cărora legiuitorul le-a dat consecințe juridice și prin noțiunile de regimuri legale matrimoniale¹⁶, domiciliu comun al soților, locuința familiei¹⁷.

Până în secolul al XIX-lea domiciliul a fost punctul de legătură care a determinat legea aplicabilă statutului personal, teritorialismul dominând întreaga rezolvare a raporturilor de drept privat cu element străin. Legea domiciliului ca lege personală este susținută de o serie de argumente. În primul rând, stabilirea în mod voluntar într-o țară implică și acceptarea regimului juridic al acestei țări în privința statutului persoanei. Domiciliul este centrul vieții juridice a persoanei fizice tocmai pentru că este locuința principală și statornică a acesteia, întocmai ca sediul persoanei juridice. Din perspectiva ocrotirii acordată indivizilor și asimilării persoanelor venite din altă țară, domiciliul exclude diferența dintre naționali și străini, ajungându-se la egalizarea regimului acordat naționaliilor și străinilor, ceea ce favorizează asimilarea imigranților.

Domiciliul este unicul criteriu de determinare a legii personale în cazul persoanelor fără cetățenie și în situația statelor federale sau cu reglementări regionale distincte, unde criteriul cetățeniei este insuficient, întrucât deși cetățenia este aceeași, legile rămân diferite regional pentru aceeași naționali.

Exigențele comerțului internațional arată că securitatea creditului este mai bine satisfăcută prin legea domiciliului care se întemeiază pe un element de fapt și care este mai ușor de localizat, în comparație cu cetățenia, care poate ridica probleme în stabilirea legii naționale, nu numai în cazul multiplei cetățenii, dar și a incertitudinii acesteia. Unicitatea domiciliului, în sensul că orice persoană nu poate avea decât un singur domiciliu este preferabilă în condițiile dreptului modern, care permite multipla cetățenie.

financiare, căci, individul, indiferent de sex, doar în măsura în care este sigur de drepturile asupra valorilor economice create prin efortul său fizic și intelectual va acționa cu mai multă determinare pentru sporirea patrimoniului propriu și implicit va concura la creșterea economică. Sistemul român de drept a cunoscut sub imperiul Codului familiei sistemul comunității de bunuri, cu caracter imperativ, iar reglementarea unui regim matrimonial cu trei forme: comunitatea legală, separația de bunuri și comunitatea convențională a fost introdusă abia prin NCC, tocmai în contextul evoluției socio-economice cunoscută după 1990 și, considerăm noi, sub influența protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului consacrate de Convenția CEDO.

¹⁶ A se vedea, în sistemul român de drept, disp. art. 312 - art. 320 NCC.

¹⁷ Sintagmă juridică nouă, conform art. 321 NCC. În precedent, în sistemul Codului familiei (Legea nr. 4/1953) era cunoscută doar noțiunea de domiciliu comun al soților, expresie intrată în vorbirea curentă, limbajul uzual al oamenilor, și folosită oricum, în convențiile internaționale, alături de termenul uzual al altor sisteme de drept, acela de locuință comună a soților.

În materia raporturilor de familie, domiciliul este unic pentru toți membrii familiei, chiar dacă aceștia au cetățenii diferite, situațiile fiind curente pentru țările europene și nu numai, urmare a fenomenului globalizării. Domiciliul asigură mai bine ocrotirea intereselor persoanelor, ale terților și ale statului pe teritoriul căruia se află persoanele în cauză, asigurând aplicarea unitară a regimului acordat persoanei fizice și astfel, asimilarea străinilor, integrarea în viața social-economică și politică a țării.

Sistemul *lex domicilii* prezintă și unele dezavantaje ce sunt evidențiate de avantajele sistemului *lex patriae*. Domiciliul nu are întotdeauna un caracter de realitate. Spre exemplu, în dreptul englez, ca și în vechil drept românesc, domiciliul de origine¹⁸ poate să nu corespundă cu domiciliul real al persoanei, dobândit ulterior. Șederea îndelungată într-o țară nu produce efectul dobândirii domiciliului, fiind necesară îndeplinirea unor criterii și condiții procedurale stabilite de fiecare sistem de drept. De multe ori este greu de determinat domiciliul persoanei fizice datorită dificultăților date de stabilirea deosebirilor dintre domiciliu și reședință. Domiciliul nu este întotdeauna același pentru toți membrii familiei, el depinzând de voința persoanei. Întrucât depinde în principal de voința persoanei, legea domiciliului poate fi fraudată mai ușor, formalitățile la dobândirea sa fiind mai puține față de procedura acordării cetățeniei.

Toate aceste argumente de drept, care au la bază interese de ordin politic, economic și social foarte puternice, ne impun adâncirea cercetării fundamentelor domiciliului, ca punct de legătură în relațiile internaționale de drept privat.

În primul rând, considerente de ordin istoric stau la baza opțiunii *lex patriae* / *lex domicilii*, ele fiind soluții deopotrivă de puternice, și pentru a alege între ele se ține seama de interesele statelor și ale indivizilor, cât și de securitatea și certitudinea rezolvărilor din dreptul internațional privat. Alegerea unuia sau altuia dintre sisteme are atât explicații, cât și aplicații de ordin istoric.

Sistemul legii naționale ca lege personală a fost fundamentat pentru prima dată de doctrina italiană, prin exponentul său de seamă L. Mancini în lucrarea „*Della nazionalità come fondamento del diritto delle genti*” (Despre naționalitate

¹⁸ D. Alexandresco, *op. cit.*, pp. 461-463. Domiciliul de origine, sau domiciliul natural este acela pe care fiecare persoană îl dobândește la nașterea sa și este domiciliul părinților săi din acel moment. Conform art. 88 din Codul Civil 1864, omul își putea schimba prin voința sa, în condițiile legii, domiciliul, astfel că domiciliul real, reglementat de art. 87 Cod Civil devenea diferit de cel pe care îl avusese la naștere, cunoscut ca domiciliu de origine, sau natural, dar care în Codul Civil 1864 nu a mai fost reglementat distinct. Oricum, persoana rămâne să aibă, în condițiile legii, un singur domiciliu, ceea ce îi conferă caracterul de unitate (unicitate, în terminologia actuală n.a.). Profesorul Alexandresco mai arată că, în raport de disp. art. 217 Cod Penal 1865, și vagabonzii au un domiciliu, numai că, în sensul legii penale, acesta nu are și caracterul de a fi statornic. Într-o notă de subsol, împărtășind opinia exprimată de F. Laurent (nota 2, p. 462), lămurind o problemă controversată, tratează și despre domiciliul nomazilor (problemă de drept pusă în legătură cu țigani, în literatura juridică a epocii), despre care arată că aceștia au o reședință, ca stare de fapt, chiar dacă vechia locuință a fost distrusă sau părăsită.

ca bază a dreptului internațional)¹⁹. Potrivit doctrinei, legile sunt făcute pentru oameni, în considerația și folosul persoanelor și ca atare trebuie să cârmuiască persoanele în mod permanent, oriunde s-ar afla și orice raport juridic ar încheia. Sub influența acestei doctrine au fost edictate codul civil italian²⁰, francez, român²¹, spaniol etc. Principiul naționalității formulat de Mancini a stat la baza formării statului național unitar în majoritatea țărilor europene. Consacrarea soluției *lex patriae* rămâne o victorie istorică a burgheziei în lupta sa de secole împotriva orânduirii feudale, care a susținut fervent soluția *lex domicilii*, întrucât în raport de teritoriu se stabilea întreaga ierarhie statală și politică, ca putere civilă și militară, precum și ca factor de decizie economică. Apariția celor două mari sisteme *lex patriae* și *lex domicilii* este produsul epocii moderne.

Cele arătate ne îndreptătesc să afirmăm că, de ordin istoric, domiciliul are importante fundamente economice și politice. Până în secolul al XIX-lea, în soluționarea conflictelor de legi cu privire la statutul persoanei fizice fusese adoptată legea teritorială a domiciliului, ea fiind expresia principalelor reguli de organizare a statelor feudale. Legea statutului personal era determinată în funcție de legătura omului cu un anumit teritoriu: cetate feudală, oraș-stat, principat. Valoarea principală a sistemului economic și politic feudal era pământul, teritoriul, și în raport de poziția fiecărui individ față de acest bun se stabileau o ierarhie politică, socială și economică în societate. Regele, principele, suveran suprem era atât legiuitor cât și cea mai înaltă autoritate judecătorească și astfel autorității sale se supuneau toate celelalte persoane. El era suveran suprem și față de întreg teritoriul în raport de care își constituise puterea politică. Sub diferite forme el transmitea o

¹⁹ B. M. C. Predescu, *Drept internațional privat – partea generală*, Editura Wolters Kluwer, București, 2010, pp. 412-415. Această doctrină exprima interesele burgheziei italiene care, la acea epocă (începutul secolului al XIX-lea) lupta pentru înlăturarea stăpânirii austriece, realizarea unității naționale și a satului național unitar. Rare erau limitele aduse legii personale și ele erau date de invocarea ordinii publice în dreptul internațional privat, regula *locus regit actum* și principiul autonomiei de voință.

²⁰ Principiul naționalității formulat de Mancini a stat la baza formării statului național unitar italian în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În Franța secolului al XIX-lea, în urma realizării unității naționale, ca rezultat al victoriei revoluției burgheze și al confruntării dintre legile feudale care promovau, printre altele, cu mare asiduitate principiul teritorialității exprimat prin legea domiciliului ca lege personală și legile promovate de burghezie, în cele din urmă a triumfat burghezia franceză care a impus regula aplicării legii naționale ca lege personală, alături de o serie de alte reguli de drept consacrate de codul civil de la 1804 în vigoare și astăzi.

²¹ Statul național unitar român, format în aceeași perioadă și după aceleași principii ca și celelalte state unitare din Europa a adoptat prin Codul civil de la 1864 principiul *lex patriae* în forma: „*Legile relative la starea civilă și la capacitatea persoanelor urmăresc pe români chiar când ei își au reședința în străinătate*” (art. 2 alin. (2) Cod civil). Formularea Codului civil român a urmat-o pe cea din Codul civil francez. Această normă unilaterală și-a dovedit unele insuficiențe în situația dublei cetățenii și a apatrizilor. De aceea legile noi adoptate în ultima vreme, în privința raporturilor de drept internațional privat, deși au păstrat principiul *lex patriae*, l-au consacrat în alți termeni și au făcut concesii domiciliului, drept criteriu de determinare a legii personale în situații particulare.

parte din puterea sa absolută asupra teritoriului, nobililor – vasali. Majoritatea locuitorilor cetății și ai satelor nu aveau niciun drept asupra teritoriului. Condiția juridică a tuturor persoanelor ce se aflau sub autoritatea sa era dată în exclusivitate de suveran. De aceea doar apartenența unei persoane la un anumit teritoriu organizat politic era singurul mod de determinare a legii aplicabile statutului personal. Legea personală avea un caracter teritorial și se punea doar problema recunoașterii unui efect extrateritorial al acestei legi, în sensul invocării statutului unei cetăți și în afara granițelor ei. De fapt, până în epoca modernă toate legile erau teritoriale, iar toate punctele de legătură aveau aceeași natură.

Afirmarea burgheziei, a valorilor sale economice, politice, sociale și culturale au produs o mare breșă în principiul teritorialității. Valoarea centrală a vieții materiale și spirituale este de această dată atât omul, cât și produsele muncii și inteligenței sale. Dezvoltarea societății cunoaște ritmuri deosebit de rapide, iar colectivitățile umane constituite pe principiul unității de origine etnică, tradiții, viață materială și spirituală, religie, obiceiuri, idealuri se manifestă ca forță principală a făuririi istoriei. Se afirmă principiul naționalităților care a stat la baza formării statelor naționale unitare în secolul al XIX-lea, iar în dreptul internațional privat se afirmă principiul că legea personală trebuie să însoțească permanent pe individ oriunde s-ar afla, să corespundă specificului națiunii din care face parte. Astfel a apărut o nouă legătură – cetățenia și o nouă soluție conflictualistă – legea națională.

Fundamente de ordin economic și politic stau și azi la baza domiciliului. În privința raporturilor juridice petrecute pe propriul teritoriu, orice stat are interesul de a-i ocroti pe cetățeni în raport cu străinii, apartenența la națiune inducând fiecărui cetățean un comportament loial față de propria țară, sentiment și atitudine pe care străinii nici nu pot fi obligați să le aibă. În atare situație, făcând o evidentă deosebire între cetățean și străin, doar legea națională îi poate ocroti corespunzător pe cei dintâi. Sub aspect politic țările de emigrație aplică sistemul *lex patriae*, în timp ce statele de imigrație aplică *lex domicilii*, în prima situație legea națională urmărind cetățenii oriunde s-ar afla, în cea de-a doua situație încurajându-se exodul de populație spre acele țări.

Globalizarea, libera circulație a persoanelor, respectarea libertăților individuale, noile industrii și mobilitatea factorilor de producție sunt realități ce au încurajat legiuitorul să prefere localizarea după criteriul teritorial, privit nu doar în sens real și formal, ca domiciliu²², dar și ca o simplă stare de fapt, mai puțin

²² P. Stone, *EU Private International Law, Harmonization of Laws*, Elgar European Law, Cheltenham, UK, 2006, pp. 45-63. Autorul, raportându-se la Regulamentul Bruxelles I, Capitolul II și efectele sale, prin însuși textul Convenției și jurisprudența CJUE și a Curților naționale ale Statelor membre, arată că jurisdicția în raporturile de drept internațional privat este stabilită în funcție de domiciliu, pentru toate subiectele, primate fie individual, fie ca asociații și corporații. „Conceptul de domiciliu” rămâne de bază în reglementarea europeană, astfel cum a fost armonizată, dar și în restul convențiilor internaționale, fiind conceptul în raport de care se stabilește aplicarea legilor, a convențiilor internaționale și competența jurisdicțiilor naționale (și europene), indiferent că avem în vedere Regulamentele UE sau legile interne ale Statelor membre.

cantonată în proceduri, cum este cazul reședinței persoanei fizice, preferată uneori domiciliului în determinarea statutului personal și în materii ce au legătură cu acesta.

În această privință, nu putem crea o relație univocă de determinare, căci ultimii ani ne-au arătat că informatizarea și procedeele tehnologice de comunicare de la distanță au adus munca delocalizată, condiții în care deplasarea în spațiu devine fără sens, după cum și accesul la bunuri presupune deplasarea lor către consumator, după un catalog de ofertă distribuit online, condiții în care rămâne de actualitate determinarea legii aplicabile statutului personal după cetățenia persoanei, fiind irelevant locul situării sale.

Noțiunea de domiciliu are fundamente de ordin social și moral, conferă demnitate și siguranță individului, coeziune, unitate familiei, armonie în societate. Componenta culturală, morală și religioasă este cea mai aproape de mintea și sufletul omului²³ și de aceea ea a fost și este ținta atacurilor diverse.

În afara faptului material de a sta într-un anumit loc, această locuire implică și dorința, alegerea de ordin moral pe care persoana o face în stabilirea domiciliului într-o localitate și într-o țară. Dimitrie Alexandresco spunea că: „domiciliul real al unei persoane este acolo unde ea își are principală sa așezare, adică centrul activității, intereselor, ocupațiilor, legăturilor și afecțiunilor sale”²⁴, iar dezvoltarea de idei susține aspectul moral ce privește afectivitatea persoanei, dorința și trăirea de a se simți mai bine într-un anumit loc, de a-și dezvolta viața personală și de familie într-o comunitate, spațial determinată.

După cum am arătat când am evocat argumentele ce susțin *lex domicilii*, raporturile de căsătorie și de familie se dezvoltă în cadrul unui domiciliu care este unic pentru membrii familiei, chiar dacă ei au cetățenii diferite, noțiunea de domiciliu bazându-se pe un profund conținut moral - afectiv, ce susține termenii de domiciliu comun și locuință a familiei.

²³ Personal ne-a preocupat problema conștiinței naționale. Dezvoltarea globală, privită din unghiul eficienței economice și a satisfacerii într-o măsură mereu crescândă a nevoilor de trai ale indivizilor este dominată de factorul economic. De pe pozițiile economice ce le dețin, cei mai puternici promovează prin mijloace din ce în ce mai rafinate și perfide propriile concepte și sistem de valori, componente culturale și ideologice noi făcându-și loc peste tradițiile popoarelor. Europei, străvechi leagăn de cultură și civilizație, America i-a opus sloganul „nu există decât prezent și viitor”. Puterea banului a făcut ca în timp, pentru unii indivizi, conștiința apartenenței naționale la același grup etnic, cultural, religios, lingvistic, de tradiții și aspirații să fie umbrită de identificarea cu o grupare economică puternică, dominantă, indiferent dacă aceasta este o societate transnațională sau un stat omnipotent. Această antinomie nu este nouă. Romanii au meritul de a fi pus-o în valoare prin cele două adagii: „*Civitus romanus suum*” și „*Ubi bene ibi patria*”. Aspectul actual îl constituie doar evidența cu care se manifestă după încetarea „războiului rece” această tendință, ce totuși nu trebuie absolutizată. Conflicte armate majore cum rămâne războiul din fost Iugoslavie au evidențiat rolul deosebit de important al coeziunii naționale. Rămân actuale cuvintele lui Mihai Eminescu „Tot ce mișcă-n țara asta, râul, ramul, /Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este”.

²⁴ D. Alexandresco, *op.cit.*, p. 457.

Principiul ocrotirii minorilor²⁵, care este un principiu de bază al dreptului, din toate timpurile și în orice sistem de drept, are la bază reguli morale profunde: asigurarea perpetuării speciei umane, apărarea persoanelor aflate la o vârstă la care nu au o experiență reală de viață, sunt mereu în nevoie pentru că nici nu au capacitatea fizică de a munci și nici nu dispun de mijloace proprii de subzistență. Orice societate își ocrotește copiii, urmașii care vor duce mai departe mesajul culturii și civilizației aceluiași popor. Ei se nasc și se dezvoltă în domiciliul familiei ce primește o valoare morală, dincolo de ceea ce reprezintă material și social. În dreptul românesc, statul ocrotește minorul încă din primele momente ale vieții acordându-i cetățenia română copilului născut pe propriul teritoriu atât de părinți români, cât și de părinți necunoscuți, stabilindu-i prin organele specializate celelalte elemente de individualizare în societate – nume și domiciliu. De același regim de ocrotire se bucură și persoanele lipsite de capacitate de exercițiu aflate sub interdicție judecătorească. În raporturile sociale de orice natură, ce îmbracă forma raporturilor juridice, aplicarea legii personale a incapacibilului este de natură să îl protejeze, să îi susțină drepturile și interesele, principiul de drept având o puternică sorginte morală. Toate mijloacele de ocrotire se socotesc după legea personală, dată în raport de cetățenia sau de domiciliul incapacibilului.

Privind importanța noțiunii de domiciliu, din perspectiva dreptului intern și al reglementărilor de drept internațional privat, indiferent că acestea izvorăsc din lege sau convenții internaționale, inclusiv acte de drept derivat ale Uniunii Europene, putem concluziona că domiciliul nu a fost și nici nu are cum să fie înlocuit de noțiunea de reședință obișnuită, indiferent de dinamica relațiilor sociale, întrucât cele două noțiuni au în vedere situații diferite și arii de acoperire juridică distincte.

Fiind o stare de drept, cu stabilitate, certitudine și opozabilitate față de terți, prin formele de publicitate cărora este supus și evidența centralizată cu privire la persoane ținută de autoritățile statale, devenit și obiect de cooperare judiciară, domiciliul rămâne un atribut de identificare a persoanei în societate, căruia legea îi dă valoarea de punct de legătură în dreptul internațional privat, cu ajutorul căruia

²⁵ Ocrotirea minorilor est o regulă morală pe care o regăsim la toate popoarele, în toate epocile istorice și din cele mai vechi timpuri ea s-a transformat în regulă de drept, în normă juridică sau cutumă generală. Când romanii au creat ficțiunea juridică a capacității de folosință anticipată *infans conceptus pro nato habetur quoties de commodis ejus agitur* au pornit de la imperativul suprem al ocrotirii drepturilor copiilor, ori cea mai mare ocrotire se realizează prin chiar stabilirea momentului de când li se recunoaște capacitatea de folosință, existența lor ca subiecte de drept. Toate sistemele juridice conțin reguli speciale privind drepturile minorilor, condițiile în care ei pot încheia acte juridice, pot culege de regulă drepturi fără a-și asuma obligații, sunt ocrotiți de stat în diferite forme, prin diferite instituții de drept și cu concursul diferitelor autorități publice ce le reprezintă interesele și veghează la respectarea drepturilor lor legitime. În dreptul internațional privat, în toate situațiile în care avem un minor, fie într-un raport direct cu un major, fie în raport cu societatea în general, legea aplicabilă este legea personală a minorului. Această soluție se completează cu celelalte dispoziții care îl ocrotesc și care îi conferă un anumit statut personal și o poziție aparte în orice alt raport juridic după natura acestuia. Avem în vedere reguli specifice din domeniul delictului civil, actului juridic, succesiunilor, procedură de judecată.

se determină legea aplicabilă statutului personal, se stabilește competența teritorială de judecată pentru raporturile de drept intern²⁶, se soluționează conflictul de jurisdicții prin norme de drept intern²⁷ sau stabilite convențional²⁸ și cărmuiește totodată, legea aplicabilă în varii materii, fiind de actualitate.

²⁶ A se vedea în acest sens dispozițiile art. 107, 108, 113, 114, 115 Noul Cod de Procedură Civilă, observându-se că atât regula generală în materie de competență teritorială, cât și dispozițiile ce privesc competența alternativă, cele în materie de tutelă și familie, asigurări, moștenire și cererile formulate de consumatori rămân toate supuse domiciliului persoanei, rareori, în teză subsidiară, în materia raporturilor de familie, făcându-se aplicarea termenului de reședință a persoanei ocrotită.

²⁷ Cartea a VII-a din Noul Cod de Procedură Civilă reglementează la art. 1.066 reguli generale de determinare a competenței instanțelor române să judece într-un raport de drept privat cu element străin, arătând ca prim criteriu – domiciliul persoanei fizice, iar în lipsă, ca și criteriu secundar – reședința obișnuită a acesteia, respectiv sediul social al persoanei juridice. De asemenea, la art. 1.079, reglementând despre competența personală exclusivă se are în vedere criteriul domiciliului în România, atât pentru cetățeni, cât și pentru apatrizi și străini. Atât în cazul acțiunilor patrimoniale – art. 1.080, cât și al competenței preferențiale a instanței române – art. 1.081, criteriul stabilirii competenței este dat tot de domiciliul în România. Cu privire la condiția străinului, la art. 1.084, în caz de reciprocitate, statul de cetățenie și cel de domiciliu al străinului sunt situații echivalente.

²⁸ Regulamentul (UE) nr. 1215/2012 al Parlamentului European și al Consiliului din 12 decembrie 2012 privind competența judiciară, recunoașterea și executarea hotărârilor în materie civilă și comercială, cunoscut ca Regulamentul Bruxelles I, folosește exclusiv noțiunea de domiciliu, *exempli gratia*, enunțând: Articolul 6 „(1) Dacă pârâtul nu are domiciliul pe teritoriul unui stat membru, competența instanțelor este determinată, în fiecare stat membru, de legislația statului membru(...) (2) Împotriva unui astfel de pârât, orice persoană, indiferent de naționalitate, care își are domiciliul pe teritoriul unui stat membru (...)”; Articolul 8 „O persoană care are domiciliul pe teritoriul unui stat membru mai poate fi acționată în justiție: 1. atunci când este unul dintre mai mulți pârâți, în fața instanței de la domiciliul oricărui dintre aceștia, cu condiția ca între cereri să existe o legătură atât de strânsă (...)”; Articolul 11 „(1) Un asigurător care are domiciliul pe teritoriul unui stat membru poate fi acționat în justiție: (a) în fața instanțelor din statul membru pe teritoriul căruia are domiciliul; (b) în alt stat membru, în cazul acțiunilor introduse de către deținătorul poliței de asigurare, de către asigurat sau de către un beneficiar, în fața instanțelor de la locul unde este domiciliat reclamantul (...); Articolul 18 „(1) Un consumator poate introduce o acțiune împotriva celeilalte părți la contract fie înaintea instanțelor din statul membru pe teritoriul căruia partea în cauză își are domiciliul, fie, indiferent de domiciliul celeilalte părți, înaintea instanțelor din locul unde consumatorul își are domiciliul.(2) (...)înaintea instanțelor din statul membru pe teritoriul căruia consumatorul își are domiciliul”; Articolul 20 „(1) În materia contractelor individuale de muncă cu un angajator care nu are domiciliul pe teritoriul unui stat membru, (...) însă se consideră, în cazul litigiilor rezultând din activitatea sucursalei, agenției sau unității, că angajatorul are domiciliul pe teritoriul statului respectiv”; Articolul 24 „Următoarele instanțe dintr-un stat membru au competență exclusivă, indiferent de domiciliul părților: (...) instanțele din statul membru pe teritoriul căruia pârâtul este domiciliat au, de asemenea, competență, cu condiția ca locatarul să fie o persoană fizică și ca proprietarul și locatarul să aibă domiciliul(...)”.

III. Despre reședința obișnuită a persoanei fizice

Noțiunea de reședință obișnuită a persoanei fizice este o creație juridică a integrării europene, apărută odată cu adâncirea acestui proces. Pe măsură ce spațiul Uniunii Europene a devenit real și efectiv, îmbrăcând din ce în ce mai mult caracterele unui spațiu intern al acestei structuri politico-economice și juridice inter-statale, s-a conturat și reprezentarea psiho-socială a oamenilor că aparțin acestei lumi vaste și cu acces la facilități inedite, realitate fără precedent în istoria continentului, a omenirii în general.

Așadar, conceptul de reședință obișnuită a persoanei fizice este o creație juridică, politică, economică, socială și culturală a epocii contemporane, necunoscută epocii moderne și legilor adoptate în acel timp, de actualitate și azi, dar care nu aveau cum să o prevadă, atât timp cât statele erau distincte, granițele mărgineau viața oamenilor la un teritoriu statal, deplasarea oamenilor dincolo de frontierele țării fiind un enunț politico-juridic democratic, ce ținea de libertatea persoanei în general, fără să aibă conținutul legal, politic și economic din zilele noastre. Libera circulație a persoanelor și libertatea de stabilire, precum și libera circulație a factorilor de producție au devenit, abia în ultimii 50 de ani, o condiție *sine-qua non* a europeanului, reală și efectivă, nu doar dată de tratate și acte obligatorii, ci mai ales trăită de om ca viața cotidiană, la care are acces, indiferent de vârstă și educație, o libertate de nemărginit.

Epoca dominată de principiul libertății de alegere începe cu Convenția de la Roma din 1980²⁹, fiind prima reglementare cu vocație universală care enunță noțiunea de reședință obișnuită a persoanei, ca punct de legătură și criteriu în raport de care se determină legea aplicabilă, în lipsa alegerii ei. Reglementarea a fost preluată, într-o formă consolidată, de Regulamentul CE nr. 593/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 iunie 2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale, cunoscut ca Regulamentul Roma I, care a consacrat noțiunea de reședință obișnuită în raporturile contractuale³⁰.

²⁹ Convenția privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale din 19 iunie 1980 a semnată de cele 9 țări membre ale Comunității Economice Europene (CEE) la acea dată și a intrat în vigoare la 1 aprilie 1991. O nouă versiune consolidată a fost publicată în Jurnalul Oficial în 2005, după aderarea la convenție a 10 țări noi. Convenția a fost înlocuită, în toate țările Uniunii Europene, cu excepția Danemarcei, de Regulamentul (CE) nr. 593/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 iunie 2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale - Regulamentul Roma I. Danemarcei i se aplică în continuare Convenția de la Roma. Aceasta continuă să se aplice în cazul obligațiilor contractuale încheiate înaintea intrării în vigoare a Regulamentului Roma I.

³⁰ Redăm textele relevante : Articolul 4 Legea aplicabilă în absența alegerii „(1) În măsura în care legea aplicabilă contractului nu a fost aleasă în conformitate cu articolul 3, și fără a aduce atingere articolelor 5-8, legea aplicabilă contractului se determină după cum urmează: (a) contractul de vânzare-cumpărare de bunuri este reglementat de legea țării în care își are reședința obișnuită vânzătorul; (b) contractul de prestări servicii este reglementat de legea țării în care își are reședința obișnuită prestatorul de servicii; (c) contractul privind un drept real imobiliar sau privind dreptul de locațiune asupra unui imobil este reglementat de legea țării în care este situat imobilul; (d) fără a aduce atingere literei (c), contractul de locațiune având drept

A doua convenție cu vocație universală care folosește sintagma reședință obișnuită a persoanei este Convenția din 25 octombrie 1980 asupra aspectelor civile ale răpirii internaționale de copii³¹, ea deschizând calea reglementării în privința raporturilor de familie cu folosirea termenului de reședință obișnuită, în locul celui de domiciliu, astfel cum întâlnim în Regulamentul CE nr. 2203 al Consiliului din 27 noiembrie 2003 privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materie matrimonială și în materia răspunderii părintești³² sau Regulamentul Bruxelles II.

obiect folosința privată și temporară a unui imobil pe o perioadă de maximum șase luni consecutive este reglementat de legea țării în care își are reședința obișnuită proprietarul, cu condiția ca locatarul să fie o persoană fizică și să își aibă reședința obișnuită în aceeași țară; (e) contractul de franciză este reglementat de legea țării în care își are reședința obișnuită beneficiarul francizei; (f) contractul de distribuție este reglementat de legea țării în care își are reședința obișnuită distribuitorul; Contractele de transport „(1) În măsura în care legea aplicabilă contractului de transport de mărfuri nu a fost aleasă de părți în conformitate cu articolul 3, legea aplicabilă este legea țării în care își are reședința obișnuită transportatorul, cu condiția ca locul de încărcare sau cel de livrare sau reședința obișnuită a expeditorului să fie, de asemenea, situate în țara respectivă. (...) (2) În măsura în care legea aplicabilă contractului de transport de pasageri nu a fost aleasă de părți în conformitate cu al doilea paragraf, legea aplicabilă este legea țării în care își are reședința obișnuită pasagerul, (...) Dacă nu sunt întrunite aceste cerințe, se aplică legea țării în care își are reședința obișnuită transportatorul. Părțile pot alege ca lege aplicabilă contractului de transport de pasageri în conformitate cu articolul 3 numai legea țării în care: (a) se află reședința obișnuită a pasagerului; sau (b) se află reședința obișnuită a transportatorului”.

³¹ Forma ratificată de România în 1992, textele semnificative: Articolul 3 „*Deplasarea sau neînnapoierea unui copil se consideră ilicită: a) când are loc prin violarea unui drept privind încredințarea, atribuit unei persoane, unei instituții sau oricărui alt organism acționând fie separat, fie împreună, prin legea statului în care copilul își avea reședința obișnuită, imediat înaintea deplasării sau neînnapoierii sale*” (...). Articolul 4 „*Convenția se aplică oricărui copil care își avea reședința obișnuită într-un stat contractant imediat înainte de încălcarea drepturilor privind încredințarea sau vizitarea*” (...). Articolul 5 „*În înțelesul prezentei convenții: a) dreptul privind încredințarea include dreptul cu privire la îngrijirile cuvenite persoanei copilului și, îndeosebi, acela de a hotări asupra locului reședinței sale; b) dreptul de vizitare include dreptul de a duce copilul pentru o perioadă limitată de timp în alt loc decât cel al reședinței sale obișnuite*”.

³² Redăm texte relevante: Articolul 2 Definiții „10. „*drept de vizită*” înseamnă în special dreptul de a duce copilul pentru o perioadă limitată într-un alt loc decât cel al reședinței sale obișnuite”; Articolul 3 Competență de fond „(1) Sunt competente să hotărască în problemele privind divorțul, separarea de drept și anularea căsătoriei instanțele judecătorești din statul membru: (a) pe teritoriul căruia se află: -reședința obișnuită a soților sau -ultima reședință obișnuită a soților în condițiile în care unul dintre ei încă locuiește acolo sau -reședința obișnuită a pârâtului sau -în caz de cerere comună, reședința obișnuită a unuia dintre soți sau -reședința obișnuită a reclamantului în cazul în care acesta a locuit acolo cel puțin un an imediat înainte introducerii cererii sau -reședința obișnuită a reclamantului în cazul în care acesta a locuit(...)”; Articolul 8 Competență de fond „(1) Instanțele judecătorești dintr-un stat membru sunt competente în materia răspunderii părintești privind un copil care are reședința obișnuită în acest stat membru la momentul la care instanța este sesizată”; Articolul 10 Competența judecătorească în cazuri de răpire a copilului „În caz de deplasare sau de reținere ilicită a unui copil, instanțele judecătorești din statul membru în care copilul își avea reședința obișnuită imediat înaintea

Regulamentele Roma I și Bruxelles II, acte de drept european și de drept intern ale Statelor membre, obligatorii în toate elementele lor, dincolo de reglementarea substanțială a raporturilor intracomunitare în acel domeniu, în dreptul intern al Statelor membre au produs efectul folosirii în materii conexe, a sintagmei reședință obișnuită a persoanei, ceea ce a dus la asimilarea sa ca un termen propriu legislației naționale, astfel cum întâlnim și în sistemul român de drept, în ultimele decenii.

Noțiunea de reședință obișnuită a persoanei fizice, în sistemul nostru de drept, își găsește pentru prima dată fundamente legale prin Noul Cod Civil, exclusiv în Cartea a VII-a – Dispoziții de drept internațional privat, fără a avea o definiție legală în Cartea I – Despre persoane, la Capitolul III – Identificarea persoanei fizice, Secțiunea a 2-a Domiciliul și reședința, la art. 86 alin. (1), fiind doar enunțat principiul general că orice cetățean român este liber să își aleagă „*domiciliul ori reședința, în țară sau în străinătate*”, iar la alin. (2) legiuitorul român arătând doar că persoana fizică nu poate avea „*în același timp decât un singur domiciliu și o singură reședință, chiar și atunci când deține mai multe locuințe*”. Subsecvent, la art. 88 definește noțiunea de reședință, în termenii „*Reședința persoanei fizice este locul unde își are locuința secundară*”, fără a reglementa situația distinctă, de reședință obișnuită a persoanei fizice.

Definiția legală a noțiunii o găsim în partea de reglementare a raporturilor juridice cu element de extraneitate, la art. 2.570, arătându-se că: „(1) *În sensul prezentei cărți, reședința obișnuită a persoanei fizice este în statul în care persoana își are locuința principală, chiar dacă nu a îndeplinit formalitățile legale de înregistrare. Reședința obișnuită a unei persoane fizice acționând în exercițiul activității sale profesionale este locul unde această persoană are stabilimentul său principal. (2) Pentru determinarea locuinței principale vor fi avute în vedere acele circumstanțe personale și profesionale care indică legături durabile cu statul respectiv sau intenția de a stabili asemenea legături. (3) Reședința obișnuită a persoanei juridice este în statul în care aceasta își are stabilimentul principal. (4) Stabilimentul principal al unei persoane juridice este locul unde aceasta și-a stabilit administrația centrală. (5) Dovada reședinței obișnuite se poate face cu orice mijloace de probă*”.

Observăm că suntem în prezența unei noțiuni distincte, de drept privat, ce privește drepturile civile ale persoanei fizice, analizate și reglementate într-un spațiu de liberă circulație a persoanei, situație specifică Uniunii Europene și Statelor membre, iar într-un sens larg al globalizării, în care libertatea de alegere a locuirii și prestării muncii, a organizării familiei și a vieții socio-profesionale trebuie respectată și garantată prin ansamblul legilor interne ale Statelor membre și actelor obligatorii adoptate la nivelul Uniunii sau prin pacte internaționale.

În aceste condiții, omul – principal făuritor al construcției europene, atât instituțional, cât și funcțional, atât juridic, cât și politic, economic și socio-cultural -, este privit ca persoană – subiect de drepturi civile și fundamentale -, și ca factor de producție (acționând în exercițiul activității sale profesionale), condiții în care

deplasării sale sau a reținerii sale ilicite rămân competente până în momentul în care copilul dobândește o reședință obișnuită într-un alt stat membru”.

determinarea locuinței sale se face după ambele ipostaze, fiind avute în vedere, atât circumstanțele personale, cât și cele profesionale, în raport de care locuința sa este privită ca fiind stabilimentul principal din statul față de care își manifestă intenția de a stabili legături durabile.

Reglementarea în același articol a noțiunii de reședință obișnuită a persoanei juridice nu este o cumulare oarecare de texte, ci una care face trimitere directă la omul – factor de producție, producător individual, care face cunoscută intenția de stabilire într-un anumit loc prin constituirea unui stabiliment principal, unde își are administrația centrală a activității, a întreprinderii sale în sens profesional, activitate prin care își vede realizată valoarea economică a muncii sale, privită cantitativ și calitativ, după standarde interne și europene la care a achiesat.

Libertatea de stabilire, pentru a fi în mod real respectată, este dublată de eliminarea formalităților administrative legate de stabilirea reședinței obișnuite, condiții în care dovada situării ei într-un anumit loc este primită prin orice mijloc de probă, noțiunea de reședință obișnuită a persoanei fizice fiind calificată drept o simplă stare de fapt, situație cunoscută în toate sistemele de drept. Prin considerarea dată, observăm că este supusă riscului dovedirii și aprecierii faptelor juridice, ceea ce o face mai vulnerabilă în raport cu dovada stărilor de drept, în favoarea cărora operează, de regulă, prezumții. Oricum, dincolo de acest risc și de complicațiile ce pot să apară la determinarea și dovada reședinței obișnuite, reținem faptul respectării principiului libertății de stabilire a persoanei și a liberei circulații, care ar fi primit îngrădiri dacă reședința obișnuită era supusă unor proceduri administrative.

Noul Cod Civil, prin dispozițiile cuprinse în Cartea a VII-a, face o largă aplicație a noțiunii de reședință obișnuită a persoanei fizice, astfel:

- determinarea legii naționale, în principal se face după cetățenia persoanei, iar în subsidiar, în cazul persoanei cu multiplă cetățenie sau lipsită de cetățenie, se face după reședința obișnuită a acesteia³³;
- legea aplicabilă ocrotirii majorului este dată de reședința obișnuită a acestuia³⁴;

³³ Legea națională Art. 2.568. „(1) *Legea națională este legea statului a cărui cetățenie o are persoana fizică sau, după caz, legea statului a cărui naționalitate o are persoana juridică.* (2) *Dacă persoana are mai multe cetățenii, se aplică legea aceluia dintre state a cărui cetățenie o are și de care este cel mai strâns legată, în special prin reședința sa obișnuită.* (3) *În cazul persoanei care nu are nicio cetățenie, trimiterea la legea națională este înțeleasă ca fiind făcută la legea statului unde are reședința obișnuită*”.

³⁴ Art. 2.578. „(1) *Măsurile de ocrotire a persoanei cu capacitate deplină de exercițiu sunt supuse legii statului unde aceasta își are reședința obișnuită la data instituirii tutelei sau la data luării unei alte măsuri de ocrotire.* (...) (3) *Legea prevăzută la alin. (1) guvernează și existența, întinderea, modificarea și stingerea puterii de reprezentare încredințate de persoana cu capacitate deplină de exercițiu, pentru situația în care nu se va putea îngriji de interesele sale. Aceasta poate însă alege una dintre următoarele legi: a) legea națională; b) legea unei reședințe obișnuite anterioare*”.

- legea aplicabilă efectelor promisiunii de căsătorie, ca primă soluție conflictuală³⁵;
- guvernează efectele generale ale căsătoriei³⁶;
- guvernează regimul matrimonial, ca primă lege ce poate fi aleasă de soți³⁷;
- ocrotirea terților, în privința formelor de publicitate ale regimului matrimonial, ca soluție subsidiară³⁸;
- guvernează schimbarea reședinței obișnuite sau a cetățeniei soților³⁹;
- guvernează divorțul, ca primă lege aleasă de soți în acest sens⁴⁰;
- data stabilirii reședinței obișnuite a debitorului este criteriu pentru calcularea termenului în cazul publicității ipotecii mobiliare⁴¹;

³⁵ Legea aplicabilă promisiunii de căsătorie Art. 2.585. „(...) (2) *Efectele promisiunii de căsătorie, precum și consecințele încălcării ei sunt guvernate de una dintre următoarele legi, în ordine: a) legea reședinței obișnuite comune a viitorilor soți la data promisiunii de căsătorie; b) legea națională comună a viitorilor soți, când aceștia nu au reședința obișnuită în același stat*”.

³⁶ Art. 2.589 „(1) Efectele generale ale căsătoriei sunt supuse legii reședinței obișnuite comune a soților, iar în lipsă, legii cetățeniei comune a soților. În lipsa cetățeniei comune, se aplică legea statului pe teritoriul căruia căsătoria a fost celebrată. (2) Legea determinată potrivit alin. (1) se aplică atât efectelor personale, cât și efectelor patrimoniale ale căsătoriei pe care această lege le reglementează și de la care soții nu pot deroga, indiferent de regimul matrimonial ales de aceștia”.

³⁷ Legea aplicabilă regimului matrimonial Art. 2.590. „(1) *Legea aplicabilă regimului matrimonial este legea aleasă de soți. (2) Ei pot alege: a) legea statului pe teritoriul căruia unul dintre ei își are reședința obișnuită la data alegerii; b) legea statului a cărui cetățenie o are oricare dintre ei la data alegerii; c) legea statului unde își stabilesc prima reședință obișnuită comună după celebrarea căsătoriei*”.

³⁸ Ocrotirea terților Art. 2.595. „(1) *Măsurile de publicitate și opozabilitatea regimului matrimonial față de terți sunt supuse legii aplicabile regimului matrimonial. (2) Cu toate acestea, atunci când la data nașterii raportului juridic dintre un soț și un terț aceștia aveau reședința obișnuită pe teritoriul aceluiași stat, este aplicabilă legea acestui stat (...)*”.

³⁹ Art. 2.596. „(1) *Legea reședinței obișnuite comune sau legea cetățeniei comune a soților continuă să reglementeze efectele căsătoriei în cazul în care unul dintre ei își schimbă, după caz, reședința obișnuită sau cetățenia. (2) Dacă ambii soți își schimbă reședința obișnuită sau, după caz, cetățenia, legea comună a noii reședințe obișnuite sau a noii cetățenii se aplică regimului matrimonial numai pentru viitor, dacă soții nu au convenit altfel, și, în niciun caz, nu poate prejudicia drepturile terților. (3) Cu toate acestea, dacă soții au ales legea aplicabilă regimului matrimonial, ea rămâne aceeași, chiar dacă soții își schimbă reședința obișnuită sau cetățenia*”.

⁴⁰ Alegerea legii aplicabile divorțului Art. 2.597. „*Soții pot alege de comun acord una dintre următoarele legi aplicabile divorțului: a) legea statului pe teritoriul căruia soții au reședința obișnuită comună la data convenției de alegere a legii aplicabile; b) legea statului pe teritoriul căruia soții au avut ultima reședință obișnuită comună, dacă cel puțin unul dintre ei mai locuiește acolo la data convenției de alegere a legii aplicabile; (...)*”

⁴¹ Art. 2.630. „(2) *Prevederile alin. (1) sunt aplicabile în mod corespunzător și în cazul în care ipoteca a fost înregistrată potrivit legii locului unde se află debitorul. Termenele prevăzute la alin. (1) lit. b) se calculează, după caz, de la data la care debitorul își stabilește reședința obișnuită ori, după caz, sediul social în statul respectiv sau de la data la care creditorul a cunoscut acest fapt*”.

- este prima soluție conflictuală în materie succesorală⁴² și a doua soluție conflictuală în privința legii aplicabile formei testamentului⁴³;
- guvernează legea aplicabilă actului juridic, în lipsa alegerii legii aplicabile⁴⁴;
- guvernează, în lipsa alegerii legii aplicabile și forma exterioară a actului⁴⁵;
- guvernează răspunderea pentru atingeri aduse personalității, partea lezată având ca primă opțiune legea reședinței sale obișnuite, iar în ultimă teză, legea reședinței făptuitorului⁴⁶.

Catalogul de soluții privind ipotezele conflictuale în care reședința obișnuită a persoanei fizice este punct de legătură principal sau secundar în diverse materii susține ideea că el a devenit, pentru legiuitorul național și european o soluție predilectă, dată tocmai de respectarea libertății de stabilire, cu titlu personal și profesional, a persoanei fizice.

Spre deosebire de dreptul român, care a dat o definiție legală, cuprinsă în art. 2.570 NCC, actele europene de drept derivat care folosesc termenul au evitat normarea, lăsând jurisdicțiilor naționale⁴⁷ și Curții de Justiție a Uniunii Europene⁴⁸

⁴² Moștenirea Legea aplicabilă Art. 2.633. „Moștenirea este supusă legii statului pe teritoriul căruia defunctul a avut, la data morții, reședința obișnuită”.

⁴³ A se vedea disp. art. 2.635 lit. b) NCC.

⁴⁴ Art. 2.638. „(...) (2) Se consideră că există atari (strânse, n.a.) legături cu legea statului în care debitorul prestației caracteristice sau, după caz, autorul actului are, la data încheierii actului, după caz, reședința obișnuită, fondul de comerț sau sediul social”.

⁴⁵ Art. 2.629 „(...) (2) Actul se consideră totuși valabil din punctul de vedere al formei, dacă îndeplinește condițiile prevăzute de una dintre legile următoare: (...) b) legea cetățeniei sau legea reședinței obișnuite a persoanei care l-a consimțit”.

⁴⁶ Art. 2.642. „(1) Pretențiile de reparații întemeiate pe o atingere adusă vieții private sau personalității, inclusiv prin mass-media sau orice alt mijloc public de informare, sunt cârmuite, la alegerea persoanei lezate, de: a) legea statului reședinței sale obișnuite; b) legea statului în care s-a produs rezultatul păgubitor; c) legea statului în care autorul daunei își are reședința obișnuită ori sediul social”.

⁴⁷ În hotărârea *Mark v. Mark*, din 30 iunie 2005 (UKHL42), judecătorul englez a decis că, în situația soției de cetățenie nigeriană, care nu avea un drept de ședere valid pe teritoriul UK, fiind căsătorită cu un cetățean britanic, soția putea să aibă totuși reședința obișnuită pe teritoriul UK, condiții în care putea să sesizeze un tribunal englez cu o cerere de divorț, iar instanța britanică era competentă să soluționeze cauza. În schimb, într-o cauză similară, Curtea de Casație franceză a considerat că pentru a se pronunța ca fiind competentă să judece, partea trebuia să facă dovada unei șederi îndelungate pe teritoriul Franței și a intenției de a-și stabili centru intereselor sale în această țară. Instanța franceză are o interpretare strictă, în care se raportează și la jurisprudența CJUE, în timp ce judecătorul englez face o interpretare funcțională, mai puțin riguroasă.

⁴⁸ CJUE, Hotărârea din 2 aprilie 2009, Cauza C-523/07, întrebare preliminară (...) reședință obișnuită a copilului (...): pct. 30 „Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere ridică problema interpretării care trebuie dată noțiunii *reședință obișnuită*, în sensul articolului 8 alineatul (1) din regulament, în special într-o situație în care copilul dispune de o reședință permanentă într-un stat membru, dar locuiește în alt stat membru unde nu are reședință stabilă”. „35. Întrucât art. 8 alin. (1) din regulament nu cuprinde nicio trimitere expresă la dreptul statelor membre pentru a determina sensul și sfera de aplicare a noțiunii

această misiune, condiții în care legiuitorul național, în multe cazuri, după cum am văzut, a avut inițiativa de a arăta elementele definitorii ale noului termen juridic, prin raportare la particularitățile sistemului de drept propriu și tradițiile poporului pe care îl reprezintă. Așa se face că legiuitorul român a dat o definiție legală doar în cuprinsul Cărții a VII-a din NCC, acolo unde folosește cu precădere termenul de reședință obișnuită, după cum, *exempli gratia*, și legiuitorul francez vrea să lămurească termenul reglementând despre recensământul populației⁴⁹ și optează pentru înfățișarea unei table de materii prin intermediul căreia încearcă să lămurească înțelesul noțiunii în diferite situații⁵⁰, fără ca în acel sistem de drept să existe alte acte normative care să conțină o definiție legală.

Cât privește fundamentele de drept european, altele decât Regulamentele Roma I și Bruxelles II, cât și alte acte de drept derivat subsecvente lor, mai ales acte de drept primar în temeiul cărora acestea au fost adoptate, considerăm că trebuie să le cercetăm cu referire la principiul subsidiarității, al liberei circulații a factorilor de producție (persoane, bunuri, servicii și capitaluri), dar și prin prisma principiilor

«reședință obișnuită», această determinare trebuie să fie efectuată „potrivit contextului dispozițiilor și obiectivului regulamentului, în special cel care reiese din considerentul (12), potrivit căruia temeiurile de competență pe care le stabilește sunt concepute în funcție de interesul superior al copilului și în special de criteriul proximității. 37 «Reședința obișnuită» a copilului, în sensul art. 8 alin. (1) din regulament, trebuie să fie stabilită pe baza unui ansamblu de împrejurări de fapt specifice fiecărui caz în parte. 38 În afară de prezența fizică a copilului într-un stat membru, trebuie să fie reținuți și alți factori de natură să demonstreze că această prezență nu are deloc un caracter temporar sau ocazional și că reședința copilului exprimă o anumită integrare într-un mediu social și familial. 39 Trebuie mai ales să fie luate în considerare durata, regularitatea, condițiile și motivele sejurului pe teritoriul unui stat membru și ale mării familiei în acest stat, cetățenia copilului, locul și condițiile de școlarizare, cunoștințele lingvistice, precum și raporturile de familie și sociale ale copilului în statul respectiv. 40 (...) intenția părinților de a se stabili împreună cu copilul în alt stat membru, exprimată prin anumite măsuri tangibile, cum ar fi achiziționarea sau închirierea unei locuințe în statul membru gazdă, poate constitui un indiciu al transferului reședinței obișnuite. Un alt indiciu poate fi reprezentat de depunerea unei cereri de a beneficia de o locuință socială adresată serviciilor competente din statul respectiv. 41 În schimb, împrejurarea potrivit căreia copiii stau într-un stat membru unde duc, o scurtă perioadă, viața unei persoane fără o reședință stabilă este de natură să constituie un indiciu potrivit căruia reședința obișnuită a acestor copii nu se află în acest stat. 42. Revine instanței naționale competența de a stabili locul reședinței obișnuite a copiilor în lumina criteriilor enunțate la pct. 38-41.”

⁴⁹ Decretul nr. 2003-485, 5 iunie 2003 relativ la recensământul populației, consultat la data de 11 mai 2021 pe <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000595581/>.

⁵⁰ Conform decretului sus scris, prin reședință obișnuită, în cazul cetățeanului francez cu multiplă rezidență, se are în vedere: pentru minorul ce locuiește în altă parte sau este la studii – se are în vedere reședința familiei sale; pentru o persoană majoră care își continuă studiile locuind în afara reședinței familiei – se are în vedere locuința închiriată pentru studii; pentru concubinul care din rațiuni profesionale locuiește în altă parte – se are în vedere reședința familiei; pentru persoanele care nu se află în niciuna din situațiile de mai sus – se are în vedere locuința în care a stat cel mai mult timp.

generale de drept deduse de Curtea de Justiție a Uniunii Europene, precum principiul legitimei așteptări și al efectivității, căci, în fond, ele au creat sistemul de gândire conform căruia toate măsurile trebuie să fie luate cât mai aproape de cetățeni, întrucât viața lor cotidiană trebuie să prezinte siguranță în privința situațiilor de fapt pe care și le constituie, dând viață libertății de stabilire în spațiul Uniunii, dreptului la reunire a familiei și securitate socială, urmărind realizarea abilităților și pregătirii profesionale în condiții optime, care să ofere satisfacția împlinirii ca personalitate umană.

Cercetând rolul de fundament juridic dat de principiul subsidiarității, cu precădere privit în sensul orizontal, concept comun gândirii tuturor popoarelor europene, indiferent de exprimarea literală pe care o îmbracă, vom face unele precizări, urmare a cercetărilor proprii asupra principiului subsidiarității, începute acum 20 de ani⁵¹ și afirmate constant⁵².

Noțiunea de subsidiaritate a fost introdusă explicit pentru prima dată prin Tratatul de la Maastricht⁵³, fiind considerată ca un principiu fundamental⁵⁴ de

⁵¹ B. M. C. Predescu, I. Predescu, A. Roibu, *Principiul subsidiarității*, Editura R.A. Monitorul Oficial, București, 2001.

⁵² B. M. C. Predescu, *Subsidiaritatea – principiu sau instrument?*, Pandectele Române, Nr. 6/2009, pp. 17-45 (Wolters Kluwer), indicată de CJUE, *Bibliographie courante Partie A publications juridiques concernant l'intégration européenne*, 2010, AAA 320, Nature UE, poz. 52, studiu ce este reluat și în B. M. C. Predescu, *Drept instituțional comunitar – Drept instituțional al Uniunii Europene*, Editura Universul Juridic, București, 2013. Varianta în limba italiană: „*La sussidiarietà: principio oppure strumento?*” susținută la Conferința internațională: „*Diritto e Religione – tra passato e futuro*” organizată în cadrul Cursurilor Școlii Doctorale de Università Roma Tor Vergata, Facoltă di Giurisprudenza, Dipartimento di Storia e Teoria del Diritto, 27-29 noiembrie 2008, Roma, a fost publicată în *Diritto e Religione. Tra passato e futuro*, coord. A. C. Amato Mangiameli, M. R. Di Simone, contribuție B. M. C. Predescu: Parte seconda, *Questioni religiose e considerazioni giuridiche*, ARACNE Editrice Srl, Roma, 2010, pp. 173-224.

⁵³ În Tratatul de la Maastricht, în art. B se arată că : „*Obiectivele Uniunii sunt îndeplinite în conformitate cu dispozițiile prezentului tratat, în condițiile și la termenele prevăzute de acesta, cu respectarea principiului subsidiarității, așa cum este definit în articolul 3b din Tratatul de instituire a Comunității Europene.*”, iar nou introdusul articol 3b dispune: „*Comunitatea acționează în limitele competențelor care îi sunt conferite și ale obiectivelor care îi sunt atribuite prin prezentul tratat. În domeniile care nu sunt de competența sa exclusivă, Comunitatea nu intervine, în conformitate cu principiul subsidiarității, decât în cazul și în măsura în care obiectivele acțiunii preconizate nu pot fi realizate într-un mod satisfăcător de statele membre, însă pot fi realizate mai bine la nivel comunitar datorită dimensiunilor sau efectelor acțiunii preconizate.*” Actualmente articolul 5 din Tratatul Uniunii Europene.

⁵⁴ Această considerare de principiu fundamental este dată prin Tratatul de instituire a unei constituții pentru Europa. Prin Tratatul de la Lisabona este abandonată și se introduce articolul 3B, care înlocuiește articolul 5 din Tratatul de instituire a Comunității Europene, cu textul: „*Articolul 3b (1) Delimitarea competențelor Uniunii este guvernată de principiul atribuirii. Exercițarea acestor competențe este reglementată de principiile subsidiarității și proporționalității. (2) În temeiul principiului atribuirii, Uniunea acționează numai în limitele competențelor care i-au fost atribuite de statele membre prin tratate pentru realizarea obiectivelor stabilite prin aceste tratate. Orice competență care nu este atribuită Uniunii prin*

funcționare a Uniunii Europene. Subsidiaritatea a fost gândită ca un mod de reglare a exercițiului puterii de reglementare State–Uniune, având în vedere că majoritatea competențelor de care se bucură aceasta din urmă sunt competențe concurente cu cele exercitate în continuare de state. Ca domeniu de aplicare, ea privește raporturile de integrare, fără domeniile de cooperare - politica externă și de securitate, justiție și afaceri interne, unde decizia a rămas la nivelul statelor membre. Consiliul European de la Edimbourg din decembrie 1992, văzând ambiguitatea juridică a subsidiarității, a evidențiat caracterul său reversibil, de „concept dinamic, ce permite lărgirea acțiunii Comunității, atunci când împrejurările o cer și invers de restrângere, atunci când nu se mai justifică”⁵⁵. Astfel cum a fost prevăzut în tratatele de la Maastricht și Amsterdam, principiul subsidiarității nu mai lasă pe picior de egalitate Statele și Uniunea, ci instituie o ierarhie în favoarea Statelor, ceea ce corespunde naturii Uniunii de a fi o construcție între state cu tendințe integratoare⁵⁶.

Întrucât ține de exercițiul puterii de reglementare, ca natură suntem în prezența unei soluții politice, ce rămâne definitorie pentru caracterizarea subsidiarității. Pentru ca soluția politică să prindă viață, trebuie reglementată juridic și, din acest punct de vedere, principiul politic al subsidiarității, din punct de vedere juridic, poate fi privit ca un instrument⁵⁷ de reglare a exercitării puterii legislative, fie chiar de statele membre, creatoare și beneficiare ale construcției comunitare, fie de Uniune, ca entitate nou creată prin voința statelor.

Aplicarea principiului subsidiarității evidențiază efectul util al acțiunii, prin termenii „mai bine realizat” și „de o manieră suficientă” prin completarea sa de principiul proporționalității, art. 5 alin. (3) TCE arătând că „acțiunea Comunității nu depășește ceea ce este necesar pentru realizarea scopurilor urmărite prin prezentul Tratat”. Proporționalitatea a fost consacrată de jurisprudență ca un principiu

tratate aparține statelor membre. (3) În temeiul principiului subsidiarității, în domeniile care nu sunt de competența sa exclusivă, Uniunea intervine numai dacă și în măsura în care obiectivele acțiunii preconizate nu pot fi realizate în mod satisfăcător de statele membre nici la nivel central, nici la nivel regional și local, dar datorită dimensiunilor și efectelor acțiunii preconizate, pot fi realizate mai bine la nivelul Uniunii. Instituțiile Uniunii aplică principiul subsidiarității în conformitate cu Protocolul privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității. Parlamentele naționale asigură respectarea principiului subsidiarității, în conformitate cu procedura prevăzută în respectivul protocol”.

⁵⁵ B. M. C. Predescu, *Drept instituțional comunitar – Drept instituțional al Uniunii Europene*, Editura Universul Juridic, București, 2013, p. 206.

⁵⁶ În preambulul Tratatul de la Maastricht arătându-se expres că se începe „o noua etapă în procesul de creare a unei uniuni mereu mai strânse între popoarele Europei.” În preambulul Tratatul de la Amsterdam arătându-se „deciziile vor fi luate în modul cel mai transparent posibil și cât mai aproape de cetățeni.”

⁵⁷ Acest sens este dat uneori în literatura juridică engleză, subsidiaritatea fiind studiată ca un instrument prin care se realizează scopul urmărit prin tratate, conform P. Craig, G. de Búrca, *EU Law – text, cases and materials*, Oxford University Press, 2003, pp. 111-138. Alți autori studiază subsidiaritatea în cadrul sistemului de drept comunitar, ca procedeu specific statelor federale de reglare a exercițiului puterii în cazul competențelor concurente. A se vedea, M. Horspool, *European Union Law*, Oxford University Press, 2003, pp. 79-112.

general de drept⁵⁸, ce privește Uniunea și Statele în adoptarea măsurilor prin care se atinge scopul tratatelor. Susceptibil de aplicare generală în toate materiile și categoriile de competențe⁵⁹, principiul primește un control jurisdicțional *a posteriori*, întrucât privește rezultatul normeii juridice și nu însăși exercitarea puterii de reglementate, ca în cazul subsidiarității. Fiind neutru politic, el este preferabil în folosirea sa drept criteriu de conformitate a dreptului derivat cu tratatele și puterile atribuite de State, Uniunii.

Văzând înțelesul dat principiului subsidiarității, ne punem în mod legitim întrebarea originii sale conceptuale, mai ales în raport de sensul pe care îl găsim în preambulul Tratatului de la Maastricht de „creare a unei uniuni din ce în ce mai strânse între popoarele Europei, în care deciziile să fie luate cât mai aproape de cetățeni”, modificat prin Tratatul de la Amsterdam ca „o uniune mereu mai strânsă între popoarele din Europa, în care deciziile vor fi luate în modul cel mai transparent posibil și cât mai aproape de cetățeni”.

Un laborios studiu istoric ne relevă faptul că în epoca modernă Biserica Catolică are în vedere o societate participativă, în care persoanele și grupurile sunt solidare și responsabile în egală măsură, iar în acest sens subsidiaritatea nu poate fi separată și nici opusă solidarității. Subsidiaritatea este unul din cele zece principii fundamentale ale doctrinei sociale ale Bisericii Catolice, considerat că a fost inspirat de ideile politice ale Revoluției franceze și cele economice ale Revoluției industriale. El promovează o politică socială, în înțelesul propriu al Bisericii, din care se degajă un profund umanism creștin⁶⁰. Sistemul axiologic în care trăim și cultura europeană sunt creștine, întemeindu-se pe viața lui Iisus.

Din fond cultural profund dat de credință se formează un anumit mod de gândire și, fiecare dintre noi operăm, într-o lume diversă, prin intermediul conceptelor în care am fost educați și în care trăim. Diversitatea dă farmec oricărei noi construcții, iar modelul nu poate fi decât unul compozit. De aceea, Europa unită înseamnă dialog, cunoaștere, înțelegere, toleranță. Fiecare venim cu o zestre culturală complexă, care inevitabil ne marchează atitudinile⁶¹. În Europa unită, drumul Bisericii este de sine stătător, fără a servi conceptual doctrinelor laice.

⁵⁸ CJCE, Hotărârea din 20 februarie 1979, cauza C-122/78, SA Buitoni c. *Fonds d'orientation et de régularisation des marchés agricoles*.

⁵⁹ Cu privire la domeniul de aplicare al proporționalității: C. Blumann, L. Dubouis, *Droit institutionnel de l'Union européenne*, Editeur Juris-Classeur, Paris, 2004, p. 272.

⁶⁰ Suntem de multe ori tentați să facem o legătură între ideile catolicismului social și tezele fundamentale din *welfare state*, *l'État-providence*, *Sozialstaat*, *Stato sociale*, *estado del bienestar*. În opinia noastră o astfel de analiză este dăunătoare Bisericii, căci ea este Hristos și, deși viața laică dezvoltă teorii, teze, concepte ce își au sorgintea în Evanghelie, credința rămâne distinctă de politică, iar în tentația mediului politic și economic de a se întemeia pe religie nu există nicio complicitate a Bisericii, cel mult doar un apel al lumii laice, pentru a se legitima pe sine prin Iisus Pantocrator.

⁶¹ Astfel este ușor de înțeles de ce Biserica Anglicană, în care Regele este primul ierarh, afirmată ca o Biserică a Statului, suverană și mult timp în dispută cu autoritatea eclezială a Vaticanului, a generat un mod propriu de filtrare a conceptelor și politicilor specifice Uniunii Europene.

„Biserica are conștiința că spiritualitatea creștină constituie mediul cel mai propice pentru desfășurarea vieții umane. Ea este, în același timp, conștientă că valorile sale nu se pot impune prin alte mijloace decât prin mărturisire, prin convingere”⁶².

Sensul dezvoltat de Biserica Catolică în privința subsidiarității a produs dezbateri ample în ultimii ani în Italia⁶³. Reformele instituționale puse în discuție privesc sistemul constituțional și electoral, modelul actual al statului social și federalismul fiscal, punând în discuție cunoașterea, termenul și înțelesul uzual reținut de oameni. Studiul scoate în evidență faptul că populația dorește reforme profunde în societate și vede în subsidiaritate în sens orizontal o soluție a organizării publice, reformele trebuind să satisfacă nevoile maselor.

Subsidiaritatea orizontală poate primi doar valoarea de instrument de lucru, în timp ce în forma verticală este inevitabil un principiu de organizare a unui sistem. Pe de altă parte, o demarcație netă între diferitele înțelesuri nu poate fi făcută, ele aflându-se în conexiune logică și implicându-se reciproc. Aceasta aduce în discuție validitatea opțiunii unui stat unitar pentru implementarea subsidiarității în modul de organizare a puterii, chiar și locală, pentru că nu poți să negi ceea ce afirmi.

Sintetizând întreaga analiză, reiese clar că Uniunea Europeană a împărtășit în reglementarea instituțională⁶⁴ sensul „vertical” al subsidiarității, în timp ce mențiunea din preambul, ce face trimitere la forma „orizontală” are valoarea de asimilare a termenului, pe fondul general de percepție și cultural, comun unei părți a continentului nostru. Sensul orizontal al termenului de subsidiaritate în învățătura Bisericii Ortodoxe Române îl găsim în termenul de comuniune, expresia legăturii Bisericii cu credincioșii și a acestora cu credința.

Considerăm că subsidiaritatea în sens orizontal, astfel cum am lămurit mai sus, este un fundament juridic, politic și cultural al noțiunii de reședință obișnuită a persoanei, întrucât dă satisfacție dezideratului ca măsurile să fie luate cât mai aproape de cetățeni și în interesul lor. Chiar dacă este o simplă stare de fapt, în raporturile de familie, de ocrotire a copiilor și în raporturile contractuale supuse alegerii legii aplicabile, ea este un punct de legătură preferabil, fiind în acord cu principiile nediscriminării și liberei circulații a factorilor de producție, care respectă

⁶² IPS Teofan, *Sufletul Europei unite, în Biserica Ortodoxă și Europa contemporană*, Editura Mitropoliei Oltenia, Craiova, 2007, p. 55.

⁶³ *Sussidiarietà ed educazione, sussidiarietà e riforme istituzionali* fiind teme analizate de o manieră complexă de fundația constituită în acest sens, cf. *Sussidiarietà e riforme istituzionali, Rapporto sulla sussidiarietà 2007*, Mondadori Università, Milano, 2008.

⁶⁴ TUE Articolul 5 (ex-art. 5 TCE) „(1) *Delimitarea competențelor Uniunii este guvernată de principiul atribuirii. Exercițarea acestor competențe este reglementată de principiile subsidiarității și proporționalității. (...) (3) În temeiul principiului subsidiarității, în domeniile care nu sunt de competența sa exclusivă, Uniunea intervine numai dacă și în măsura în care obiectivele acțiunii preconizate nu pot fi realizate în mod satisfăcător de statele membre nici la nivel central, nici la nivel regional și local, dar datorită dimensiunilor și efectelor acțiunii preconizate, pot fi realizate mai bine la nivelul Uniunii. Instituțiile Uniunii aplică principiul subsidiarității în conformitate cu Protocolul privind aplicarea principiilor subsidiarității și proporționalității. Parlamentele naționale asigură respectarea principiului subsidiarității, în conformitate cu procedura prevăzută în respectivul protocol.*”

libertatea de stabilire a persoanei și principiul subsidiarității, conform căruia deciziile trebuie luate cât mai aproape de cetățenii care își caută un mediu adecvat nevoilor și aspirațiilor lor.

Cu privire la principiul general de drept european al legitimitelor așteptări considerăm că el se înfățișează ca un fundament juridic al noțiunii de reședință obișnuită a persoanei fizice sub două aspecte: pe de o parte prin reglementarea în actele de drept derivat în raport cu dispozițiile Tratatului privind Uniunea Europeană (TUE) și Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene (TFUE), iar pe de altă parte prin definirea sa și aplicarea în dreptul intern de NCC și alte legi interne.

Principiul legitimitelor așteptări este o creație a jurisprudenței CJUE, chiar și înainte de reformele aduse prin Actul Unic European, Curtea considerând că orice autoritate națională abilitată să aplice dreptul comunitar are îndatorirea să îl aplice, resortisantul comunitar având încrederea legitimă că va beneficia de o astfel de normă în dreptul intern, în materia avută în vedere⁶⁵. Noțiunea s-a dezvoltat în privința raporturilor dintre individ și o administrație publică, Curtea arătând că „dreptul de a pretinde respectarea principiului încrederii legitime constituie unul din principiile fundamentale ale Comunității, ce este recunoscut oricărui particular care se află în situația ca o administrație comunitară să-i fi dat asigurări precise, care nasc în sinea lui speranțe legitim fondate”⁶⁶. Curtea a arătat care sunt condițiile pentru ca persoana să se bucure de respectarea principiului legitimitelor așteptări: „Asigurări precise, necondiționate și concordante ce au fost date de o administrație comunitară; aceste asigurări trebuie să nască o așteptare legitimă celui căruia i se adresează; asigurările date trebuie să fie conforme normelor aplicabile”⁶⁷. Criteriile sunt general valabile, câmpul de aplicare fiind extins la toate domeniile integrării, *exempli gratia* amintind: concurența⁶⁸, măsurile tranzitorii pentru țările nou aderate⁶⁹, protecția mediului⁷⁰, securitatea alimentelor⁷¹ ș.a. Încrederea legitimă că te vei bucura de un anumit tratament, ce este conform dispozițiilor tratatelor atât prin actele de drept derivat și normele interne ale Statelor membre, cât și prin jurisprudența Curții și a instanțelor naționale este azi un precept al culturii europene, un câștig al *acquis*-ului comunitar.

Larga aplicare a principiului legitimitelor așteptări în jurisprudența CJUE și

⁶⁵ CJCE, Hotărârea din 26 aprilie 1988, cauza C-316/86, *Hauptzollamt Hamburg-Jonas c. Krücken*, Rec. p.02213, al. 22-25, disp. 2. În același sens și CJCE, Hotărârea din 19 mai 1983, cauza C-289/81, *Mavridis c. Parlament*, Rec., p. 01731, al. 21.

⁶⁶ TCE, Hotărârea din 20 iunie 2001, cauza T-243/99, *Buisson c. Comisia*, Rec. FP, p. II-601, pct. 45.

⁶⁷ TCE, Hotărârea din 11 iulie 2002, cauza T-381/00, *Wasmeier c. Comisia*, Rec. FP, p.II-677, pct. 106, 108.

⁶⁸ TUE, Hotărârea din 4 februarie 2009, cauza T-145/06, *Omya c. Comisiei*, Rec.p.II-145, pct. 68, 117-120, 122-123.

⁶⁹ TUE, Hotărârea din 10 iunie 2009, cauza T-257/04, *Polonia c. Comisiei*, Rec.p.II-1545, cf. pct. 245, 247-248.

⁷⁰ CJUE, Hotărârea din 10 septembrie 2009, cauza C-201/08, *Plantanol*, Rec.p.I-8343, cf. pct. 68, disp. 2.

⁷¹ TUE, Hotărârea din 19 noiembrie 2009, cauza T-334/07, *Denka International c. Comisiei*, Rec.p.II-4205, cf. pct. 132, 148-149.

CEDO, a dus la consacarea sa și în sistemul român de drept, ca principiu fundamental ce ocrotește persoana în raporturile cu Statul, astfel cum reține și Curtea Constituțională: „În ceea ce privește (...) încălcarea principiului protecției așteptărilor legitime, Curtea constată că acest principiu nu are o consacrare constituțională, dar transpare însă din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului ca un element în aprecierea respectării drepturilor fundamentale. Acest principiu impune existența unei legislații predictibile, unitare și coerente. De asemenea, impune limitarea posibilităților de modificare a normelor juridice, stabilitatea regulilor instituite prin acestea, ceea ce presupune obligații deopotrivă opozabile atât legiuitorului primar, cât și celui delegat. Curtea apreciază însă că acest principiu nu poate dobândi semnificația unei interdicții pentru legiuitor de a interveni în sensul modificării condițiilor de acordare a unor drepturi pentru viitor, (...) cu atât mai mult cu cât nu sunt afectate drepturi câștigate în trecut”⁷². De altfel, și CJUE apreciasse că „sfera de aplicare a principiului protecției încrederii legitime nu se întinde atât de mult, încât să de opună, de o manieră generală, unei noi reglementări, care să se aplice doar situațiilor viitoare și fără să aducă atingere reglementării anterioare”⁷³, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că suntem în prezența unui principiu general de drept, consacrat jurisprudențial de instanțele Statelor membre, de o manieră *quasi* constituțională, cât și de instanțele europene CEDO și CJUE.

Având în vedere sensul legitimelor așteptări și valoarea sa de principiu fundamental de drept european, cu privire la conformitatea cu dispozițiile TUE și TFUE arătăm că actele de drept derivat adoptate de Parlamentul European și Consiliu, cât și legile și alte acte normative adoptate de autoritățile naționale, în care se folosește termenul „reședință obișnuită a persoanei” se întemeiază și sunt în deplin acord cu dispozițiile fundamentale din tratate privind: Cetățenia europeană⁷⁴; Libera circulație a persoanelor⁷⁵; Piața internă⁷⁶; Libera circulație a

⁷² CCR, Decizia nr. 765 din 15 iunie 2011, disponibilă online la: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/129850>.

⁷³ TUE, Hotărârea din 19 noiembrie 2009, cauza T-334/07, *Denka International c. Comisiei*, Rec.p.II-4205, cf. pct.48.

⁷⁴ TFUE Articolul 20 (ex-articolul 17 TCE) „(1) Se instituie cetățenia Uniunii. Este cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru. Cetățenia Uniunii nu înlocuiește cetățenia națională, ci se adaugă acesteia. (2) Cetățenii Uniunii au drepturile și obligațiile prevăzute în tratate. Aceștia se bucură, printre altele, de: (a) dreptul de liberă circulație și de ședere pe teritoriul statelor membre; (b) dreptul de a alege și de a fi aleși în Parlamentul European, precum și la alegerile locale în statul membru unde își au reședința, în aceleași condiții ca și resortisanții acestui stat; (c) dreptul de a se bucura, pe teritoriul unei țări terțe în care statul membru ai cărui resortisanți sunt nu este reprezentat, de protecție din partea autorităților diplomatice și consulare ale oricărui stat membru, în aceleași condiții ca și resortisanții acestui stat; (...)” și dezvoltările sale prin art.22-24 TFUE.

⁷⁵ TFUE Articolul 21 (ex-articolul 18 TCE) „(1) Orice cetățean al Uniunii are dreptul de liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre, sub rezerva limitărilor și condițiilor prevăzute de tratate și de dispozițiile adoptate în vederea aplicării acestora”.

⁷⁶ TFUE Articolul 26 (ex-articolul 14 TCE) „(1) Uniunea adoptă măsurile pentru instituirea sau asigurarea funcționării pieței interne, în conformitate cu dispozițiile incidente ale tratatelor. (2) Piața internă cuprinde un spațiu fără frontiere interne, în care libera circulație a mărfurilor, a

lucrătorilor⁷⁷; Dreptul de stabilire⁷⁸; Libera circulație a serviciilor⁷⁹; Spațiul de libertate, securitate și justiție⁸⁰; Cooperarea judiciară în materie civilă⁸¹, care la rândul lor conțin explicit sintagma analizată. Așadar, observăm că reglementări de bază, cu valoare de principii ale funcționării pieței unice și interne a Uniunii, principii de ordin economic și politic-social ce dau viață democrației participative pe care se sprijină Uniunea Europeană folosesc constant termenul de reședință a persoanei, tocmai pentru a fii în acord cu libertățile instituite.

*persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor este asigurată în conformitate cu dispozițiile tratatelor*⁷⁷.

⁷⁷ TFUE Articolul 45 (ex-articolul 39 TCE) (1) *Libera circulație a lucrătorilor este garantată în cadrul Uniunii. (2) Libera circulație implică eliminarea oricărei discriminări pe motiv de cetățenie între lucrătorii statelor membre, în ceea ce privește încadrarea în muncă, remunerarea și celelalte condiții de muncă. (3) Sub rezerva restricțiilor justificate de motive de ordine publică, siguranță publică și sănătate publică, libera circulație a lucrătorilor implică dreptul: (a) de a accepta ofertele reale de încadrare în muncă; (b) de a circula liber în acest scop pe teritoriul statelor membre; (c) de ședere într-un stat membru pentru a desfășura o activitate salarizată în conformitate cu actele cu putere de lege și actele administrative care reglementează încadrarea în muncă a lucrătorilor statului respectiv; (d) de a rămâne pe teritoriul unui stat membru după ce a fost încadrat în muncă în acest stat, în condițiile care vor face obiectul unor regulamente adoptate de Comisie*⁷⁷.

⁷⁸ TFUE Articolul 49 (ex-art. 43 TCE) „(1) În conformitate cu dispozițiile care urmează, sunt interzise restricțiile privind libertatea de stabilire a resortisanților unui stat membru pe teritoriul altui stat membru. Această interdicție vizează și restricțiile privind înființarea de agenții, sucursale sau filiale de către resortisanții unui stat membru stabiliți pe teritoriul altui stat membru. (2) Libertatea de stabilire presupune accesul la activități independente și exercitarea acestora, precum și constituirea și administrarea întreprinderilor și, în special, a societăților în înțelesul articolului 54 al doilea paragraf, în condițiile definite pentru resortisanții proprii de legislația țării de stabilire, sub rezerva dispozițiilor capitolului privind capitalurile”;

⁷⁹ TFUE Articolul 56 (ex-art. 49 TCE) „În conformitate cu dispozițiile ce urmează, sunt interzise restricțiile privind libera prestare a serviciilor în cadrul Uniunii cu privire la resortisanții statelor membre stabiliți într-un alt stat membru decât cel al beneficiarului serviciilor”.

⁸⁰ TFUE Articolul 67(ex-art. 61 TCE și ex-art. 29 TUE) „(1) Uniunea constituie un spațiu de libertate, securitate și justiție, cu respectarea drepturilor fundamentale și a diferitelor sisteme de drept și tradiții juridice ale statelor membre.(...) (4) Uniunea facilitează accesul la justiție, în special pe baza principiului recunoașterii reciproce a deciziilor judiciare și extrajudiciare în materie civilă”;

⁸¹ TFUE Articolul 81(ex-art. 65 TCE) „(1) Uniunea dezvoltă o cooperare judiciară în materie civilă cu incidență trans-frontalieră, întemeiată pe principiul recunoașterii reciproce a deciziilor judiciare și extrajudiciare. Această cooperare poate include adoptarea unor măsuri de apropiere a actelor cu putere de lege și a normelor administrative ale statelor membre. (2) În înțelesul alineatului (1), Parlamentul European și Consiliul, hotărând în conformitate cu procedura legislativă ordinară, adoptă măsuri, în special atunci când acestea sunt necesare pentru buna funcționare a pieței interne, care urmăresc să asigure: (a) recunoașterea reciprocă între statele membre a deciziilor judiciare și extrajudiciare și executarea acestora; (b) comunicarea și notificarea transfrontalieră a actelor judiciare și extrajudiciare; (c) compatibilitatea normelor aplicabile în statele membre în materie de conflict de legi și de competență; (d) cooperarea în materie de obținere a probelor; (e) accesul efectiv la justiție; (f) eliminarea obstacolelor din calea bunei desfășurări a procedurilor civile, la nevoie prin favorizarea compatibilității normelor de procedură civilă aplicabile în statele membre”(…).

Astfel, cetățeanul european are așteptări legitime de la Uniune și Statele membre să fie adoptate reglementări care să îi permită să uzeze nemijlocit de libertățile instituite, altfel ele fiind simple enunțuri, lipsite de orice forță juridică și incapabile să asigure un cadru legal pentru punerea în aplicare efectivă a normei negociate de State în vederea atingerii finalității prevăzută de Tratat.

În acord cu textele de drept primar din Tratat, prin actele de drept derivat cum sunt Regulamentul Roma I și Regulamentul Bruxelles II a fost prevăzut termenul de reședință obișnuită a persoanei, care corespunde tocmai aplicarea principiilor liberei circulații, a libertății de stabilire și securității, precum și dinamicii vieții comunitare și finalității integrării europene: satisfacerea într-o măsură cât mai mare a nevoilor curente de trai ale oamenilor.

Sub aspectul reglementării naționale, cu precădere analizată prin prisma dispozițiilor Cărții a VII-a NCC, legiuitorul român a venit în întâmpinarea așteptărilor legitime ale naționalilor și altor resortisanți rezidenți pe teritoriul României folosind cu generozitate noul punct de legătură în determinarea legii aplicabile, chiar și în materii ce nu au fost acoperite de un text european, asta și pentru a da o reglementare unitară, conceptual și sistematic, raporturilor cu element de extraneitate.

Observăm, pe de altă parte, că legiuitorul român, inspirat în partea substanțială de Proiectul unui cod civil european, a păstrat măsura coordonării cu norma europeană, cât timp în Cartea a VII-a NCC, când reglementează despre Procesul civil internațional⁸², folosește doar noțiunea de domiciliu, în acord cu Regulamentul Bruxelles I, conflictul de jurisdicții fiind supus acestui termen, ce se bucură de stabilitatea și opozabilitatea stărilor de drept, asigură previziunea și certitudinea determinării jurisdicției competente.

Observăm o dublă respectare a principiului legitimei așteptări. Pe de o parte, cetățeanului european îi este satisfăcută credința legitimă că stabilirea într-un anumit stat, unde are o reședință permanentă în care locuiește în mod stabil și pe care o deține ca locuință socială, cu chirie sau în proprietate, prezența în locuință având un caracter regulat, fiind dublată de intenția de a se integra într-un mediu social și familial, cu dobândirea de cunoștințe lingvistice și motivată de fixarea stabilimentului profesional, chiar și fără îndeplinirea unor formalități administrative, șederea astfel caracterizată⁸³, îmbracă valoarea juridică de punct de legătură în raport de care i se stabilește legea aplicabilă statutului personal, raporturilor de familie și contractuale. Pe de altă parte, această stare de fapt primește relevanță juridică atât din perspectiva normelor obligatorii ale Uniunii Europene, cât și prin reglementarea internă a Statelor membre, cum este cazul Noului Cod Civil.

Noțiunea de reședință obișnuită a persoanei fizice are ca bază juridică și principiul efectivității întrucât actele obligatorii de drept derivat și legile care o reglementează direct dau substanță dreptului Uniunii, făcându-l efectiv în aplicarea lui în raport cu resortisanții și Statele membre. Exigența principiului efectivității,

⁸² A se vedea Codul de procedură civilă, art. 1.065 – art. 1.133.

⁸³ A se vedea CJUE, Hotărârea din 2 aprilie 2009, Cauza C-523/07, evocată *in extenso* la supra. 47.

ca „o procedură sau măsură internă să nu facă imposibilă exercitarea dreptului Uniunii sau excesiv de dificilă”⁸⁴ este pe deplin îndeplinită.

Mai mult decât atât, prevederea în dreptul intern, cum este cazul dispozițiilor din Cartea a VII-a NCC, care indică în mod direct reședința obișnuită a persoanei fizice ca punct de legătură în privința statutului personal și în materii conexe, fără a limita sfera de aplicare a acestei considerări la un anumit spațiu determinat, înțelegându-se astfel că legătura primește considerare în raporturile cu element de extraneitate în general, este o aplicație neechivocă a principiului protecției jurisdicționale efective a drepturilor conferite justițiabililor, astfel cum a fost consacrat în dreptul comunitar⁸⁵.

Din perspectiva sistemului român de drept, sunt pe deplin îndeplinite condițiile protecției jurisdicționale efective, atât timp cât în ordinea juridică internă există acțiune de sine stătătoare, prin care, pe cale principală sau incidentă, persoana interesată își poate valorifica drepturile subiective ce decurg din stabilirea, cu caracter îndelungat și cu intenția fixării centrului vieții sale profesionale pe teritoriul unui stat, chiar și fără întocmirea unor formalități administrative. Fiind expres reglementată starea de reședință obișnuită a persoanei, se poate examina conformitatea prevederilor interne cu dreptul Uniunii, justițiabilul având la îndemână căi de drept efective în exercitarea drepturilor sale subiective, în sensul exigenței protecției jurisdicționale efective a drepturilor conferite justițiabililor, ce pot fi valorificate, atât prin măsuri provizorii, cât mai ales prin judecarea fondului cauzei și, astfel, valorificarea dreptului la reședință obișnuită conferit de legea română este în deplin acord cu dreptul Uniunii Europene.

Înalta Curte de Casație și Justiție a reținut că principiile echivalenței și efectivității sunt principii generale de drept, ce se aplică cu înțelesul pretorian dat de CJUE de a fi norme de ordine publică, atât pentru dreptul european, cât și pentru dreptul intern al Statelor membre. Ca judecată de valoare de drept intern, ÎCCJ reamintește că: „Definind principiile echivalenței și efectivității, CJUE arată că modalitățile procedurale aplicabile acțiunilor destinate să asigure protecția drepturilor conferite contribuabililor de dreptul Uniunii nu trebuie să fie mai puțin favorabile decât cele aplicabile acțiunilor similare de drept intern (principiul echivalenței) și nici să fie concepute astfel încât să facă imposibilă în practică sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică a Uniunii

⁸⁴ CJUE a statuat și că: „În ce privește principiul efectivității, acesta se opune instituirii unor modalități procedurale care ar face excesiv de dificilă sau imposibilă în practică exercitarea drepturilor întemeiate pe ordinea juridică a Uniunii. Acest ultim principiu implică de asemenea, ca normele interne reparatorii, (privind dobânzile în cazul de față) să nu aibă ca efect privarea persoanei de o despăgubire adecvată pentru prejudiciul suferit prin indisponibilizarea impozitului”. CJUE, Hotărârea din 30 iunie 2016, cauzele C-200/14, *Câmpean*, și C-288/14, *Ciup*, *cereri de decizie preliminară formulate de Tribunalul Sibiu și de Tribunalul Timiș*.

⁸⁵ CJUE, Hotărârea din 13 martie 2007, Cauza C-432/05, *Unibet (London) Ltd c. Justitiekanslern*, cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare. A se vedea Concluzii Avocat general E. Sharpston, precum și pct. 38-44, 54 Hotărâre. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:62005CJ0432_SUM&from=HU

(principiul efectivității) (a se vedea în acest sens, printre altele, *Hotărârea Rewe-Zentralfinanz și Rewe-Zentral, C-33/76*, pct. 5, *Hotărârea Transportes Urbanos y Servicios Generales, C-118/08*, pct. 31, precum și *Hotărârea Test Claimants in the Franked Investment Income Group Litigation, C-362/12*, pct. 32)⁸⁶.

Așadar, prevederile din dreptul român fac efectivă noțiunea juridică analizată, atât sub aspect substanțial, cât și jurisdicțional, în raport de dispozițiile Tratatelor UE și de actele de drept derivat ce le dezvoltă, ceea ce susține considerarea dată de noi, că principiul efectivității este un fundament juridic de drept european al acestei noțiuni.

IV. Concluzii

Noțiunea de reședință obișnuită a persoanei fizice are firești fundamente de ordin economic și social. Ea permite și încurajează libera circulație a persoanelor și libertatea de stabilire, în funcție de interesele economice ale fiecăruia, de pregătirea pe care o are și perspectiva realizării în plan profesional. Întreprinderile preferă folosirea unei forțe de muncă dispusă la mobilitate, reorientarea producției fiind o realitate a zilelor noastre. Mariile industrii atrag un număr mare de lucrători pe diverse perioade de timp, iar intenția de stabilire într-un anumit loc este variabilă în raport de oferta de muncă pe care regiunea respectivă o prezintă la un moment dat, după cum dispariția istorică a unor sectoare de activitate (extracție cărbune, siderurgie, termocentrale și hidrocentrale, ș.a.) nu duc doar la pauperizarea zonei, dar și la migrația populației spre noi centre capabile să absoarbă forța de muncă disponibilizată. Arătați *exempli gratia*, astfel de factori sociali și economici susțin ca validă determinarea legii personale după reședința obișnuită a persoanei, adică în raport de locul unde își stabilește temporar centrul vieții profesionale și de familie.

Considerațiile expuse de noi privesc raporturile sociale la scară internațională, urmare globalizării, integrarea europeană fiind o ipostază a acestui fenomen, și care a dezvoltat noi concepte juridico-politice, în acord cu realitățile vieții economice și sociale cărora trebuie să le dea durabilitate, adică să le confere valoarea de dobândire a stadiului actual al dezvoltării societății omenești, în ansamblul său.

Conchidem, arătând că reglementarea nouă de drept privat ce folosește deopotrivă noțiunile de domiciliu și reședință obișnuită a persoanei fizice este o îmbinare de tradiție și noutate în dreptul intern, ce asigură corelarea în întregul sistem de drept a legii noi, cât și validitatea ei în timp, peste ani, în contextul unei evoluții regionale coordonată, cum de altfel a avut dintotdeauna Europa, ca spațiu comun de cultură și civilizație. Cele două noțiuni au importante fundamente juridice, de drept intern și european, cât și fundamente de ordin economic, social,

⁸⁶ Decizia nr. 45 din 12 decembrie 2016 referitoare la interpretarea și aplicarea dispozițiilor art. 21 alin. 2 teza I din Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004, cu modificările și completările ulterioare, Înalta Curte de Casație și Justiție - Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept, Monitorul Oficial nr. 386 din 23 mai 2017.

politic și moral, în deplin acord cu dezvoltarea societății, dovedindu-și perenitatea și adecvarea ca noțiuni de sinteză și generalitate.

Referințe

- Alexandrescu D., *Explicațiunea teoretică și practică a Dreptului civil român, în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*, Editura „Curierul Judiciar”, București, 1906, Vol. I
- Beleiu Gh., *Drept civil – Persoanele*, Tipografia Universității București, București, 1982
- Blumann C., Dubouis L., *Droit institutionnel de l’Union européenne*, Editeur Juris-Classeur, Paris, 2004
- Craig P., De Búrca G., *EU Law – text, cases and materials*, Oxford University Press, 2003
- Filipescu I., *Dreptul familiei*, Tipografia Universității București, București, 1984
- Horspool M., *European Union Law*, Oxford University Press, 2003
- Predescu B. M. C., *Fundamentele normelor conflictuale*, Editura R.A. Monitorul Oficial, București, 2001
- Predescu B. M. C., Predescu I., Roibu A., *Principiul subsidiarității*, Editura R.A. Monitorul Oficial, București, 2001
- Predescu B. M. C., *Drept internațional privat*, Editura Universitaria, Craiova, 2002
- Predescu B. M. C., *Subsidiaritatea – principiu sau instrument?*, Pandectele Române, Nr. 6/2009
- Predescu B. M. C., *Drept internațional privat – partea generală*, Editura Wolters Kluwer, București, 2010
- Predescu B. M. C., *Questioni religiose e considerazioni giuridiche*, ARACNE Editrice Srl, Roma, 2010
- Predescu B. M. C., *Drept instituțional comunitar – Drept instituțional al Uniunii Europene*, Editura Universul Juridic, București, 2013
- Stone P., *EU Private International Law, Harmonization of Laws*, Elgar European Law, Cheltenham, UK, 2006
- Sussidiarietà e riforme istituzionali, Rapporto sulla sussidiarietà 2007*, Mondadori Università, Milano, 2008
- Teofan IPS, *Sufletul Europei unite, în Biserica Ortodoxă și Europa contemporană*, Editura Mitropoliei Oltenia, Craiova, 2007
- Regulamentul (UE) nr. 1215/2012 al Parlamentului European și al Consiliului din 12 decembrie 2012 privind competența judiciară, recunoașterea și executarea hotărârilor în materie civilă și comercială, publicat în Jurnalul Oficial al U.E. L351 din 20 decembrie 2012
- Regulamentul (CE) nr. 593/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 iunie 2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale, publicat în Jurnalul Oficial al U.E. L177 din 4 iulie 2008
- CJCE, Hotărârea din 20 februarie 1979, cauza C-122/78, *SA Buitoni c. Fonds d’orientation et de régularisation des marchés agricoles*
- CJCE, Hotărârea din 19 mai 1983, cauza C-289/81, *Mavridis c. Parlament*
- CJCE, Hotărârea din 26 aprilie 1988, cauza C-316/86, *Hauptzollamt Hamburg-Jonas c. Krücken*
- CJUE, Hotărârea din 13 martie 2007, Cauza C-432/05, *Unibet (London) Ltd c. Justitiekanslern*
- CJUE, Hotărârea din 2 aprilie 2009, Cauza C-523/07, *Korkein hallinto-oikeus*
- CJUE, Hotărârea din 10 septembrie 2009, cauza C-201/08, *Plantanol*
- CJUE, Hotărârea din 30 iunie 2016, cauza C-200/14, *Câmpean*
- CJUE, Hotărârea din 30 iunie 2016, cauza C-288/14, *Ciup*

TCE, Hotărârea din 20 iunie 2001, cauza T-243/99, *Buisson c. Comisia*
TCE, Hotărârea din 11 iulie 2002, cauza T-381/00, *Wasmeier c. Comisia*
TUE, Hotărârea din 4 februarie 2009, cauza T-145/06, *Omya c. Comisiei*
TUE, Hotărârea din 10 iunie 2009, cauza T-257/04, *Polonia c. Comisiei*
TUE, Hotărârea din 19 noiembrie 2009, cauza T-334/07, *Denka International c. Comisiei*
United Kingdom House of Lords, Hotărârea din 30 iunie 2005, cauza *Mark c. Mark* (UKHL42)
Curtea Constituțională a României, Decizia nr. 765 din 15 iunie 2011, publicată în M.Of. nr. 476 din 6 iulie 2011
Înalta Curte de Casație și Justiție – Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept, Decizia nr. 45 din 12 decembrie 2016, publicată în M.Of. nr. 386 din 23 mai 2017.